

Linköping studies in social work and welfare No. 2019:1

# Folkbildning på svenska?

En studie av språkintröduktion för  
migranter i studieförbundet Sensus regi

Magnus Dahlstedt, Andreas Fejes och Sabine Gruber

**Folkbildning på svenska?  
En studie av språkintröduktion för  
migranter i studieförbundet Sensus regi**

Magnus Dahlstedt, Andreas Fejes & Sabine Gruber

Vi är alla vandrare  
Och alla är vi syskon

Edith Södergran (1920) *Triumf att finnas till*

Allting handlar om våra drömmar  
När vi drömmare slutat drömma  
Har ni andra inga drömmar kvar

Kent (2016) *Vi är för alltid*

# Innehåll

<b>Förord</b>	<b>1</b>
<b>Författarnas förord</b>	<b>3</b>
Migration, lärande och social inkludering	3
Finansiering och medverkan	4
<b>Inledning</b>	<b>7</b>
Vuxenutbildning och folkbildning	8
Medborgarskap och inkludering	9
Svenska från dag 1 och vardagssvenska	11
Sensus arbete med asylsökande	12
Studiens upplägg	13
<b>Språkintröduktion i Sensus regi</b>	<b>15</b>
Bakgrund och #fokus	15
Språkgrupper och rekrytering	16
Verksamma inom språkintröduktionen	17
<b>Deltagarna</b>	<b>21</b>
En varierad grupp	21
Utmaningar för verksamheten	22
Studiebakgrund och traumatiska upplevelser	22
Att kunna ta sig till verksamheten	25
Familjesituation	26
<b>Undervisningens upplägg och genomförande</b>	<b>29</b>
Lokaliteter och planering	29
Fokus på vardagssvenska	30
Fokus på normer och värderingar	32
Nedslag i undervisningens praktik	33
Folkbildningens tradition och dess potential	37
Spänning mellan skola och folkbildning	38
Undervisning som kontinuerligt lärande	40
Behovet av gränsdragningar	41

<b>Deltagarnas meningsskapande</b>	<b>47</b>
En meningsfull plats	47
Språket som nyckel	48
En plats för gemenskap och vänskap	49
Relation till andra utbildningssammanhang	51
Olika förutsättningar och planer inför framtiden	53
Viljan att arbeta	55
Studier för framtiden	56
<b>Avslutande diskussion</b>	<b>59</b>
Folkbildningens potential	61
<b>Referenser</b>	<b>63</b>

## Förord

Sedan hösten 2015 har studieförbund och folkhögskolor bedrivit folkbildning med närmare 130 000 asylsökande migranter. Verksamheter har genomförts tillsammans med folkrörelser och organisationer i över 270 av landets kommuner. Det har varit en på många sätt imponerande satsning. Men vi måste också fråga oss vilken betydelse alla de insatser som möter asylsökande och nyanlända via folkbildning, civilsamhälle och myndigheter har på kort och lång sikt. Vilken betydelse har de för ett gemensamt medborgarskapande?

Folkbildningen hämtar mycket av sin identitet från det förflutna och från en koppling till de klassiska folkrörelserna – bonde-, frikyrko-, nykterhets- och arbetar-rörelsen. Kärnan är då folkrörelsernas samtidiga betydelse för den samhällliga frigörelsen och för den personliga befrielsen. ”Vi bygger landet i gärning och ord” och ”Människovärdet vi fordra tillbaka”. Sin legitimitet hämtar man dock oftare som en god uppdragstagare för att arbeta med människor från ”utsatta grupper”. Det första är då folkbildning med de ”starka”, de som påverkar och förändrar. Det andra blir folkbildning för de ”svaga”, för de som ska lyftas från ”utanförskap” och in i det färdiga samhälle som andra redan skapat. Naturligtvis är detta en förenklad bild. Men folkbildningen måste utgå från att alla människor ha rätt att bli sedda som starka, kan vara starka, är starka, och ingå i de sammanhang där man fordrar sitt människovärde, kräver sin rätt och bygger samhället. Att ge en orientering om det nya landets språk, lagar, rättigheter, skyldigheter och dominerande värderingar är i fokus för folkbildningen med migranter, och så måste det förstås vara. Men det måste också ses som ett arbete tillsammans med potentiellt starka nya medborgare.

Vad hände egentligen i Sverige och andra länder hösten 2015? Berättelsen om det är viktig. Den som nu dominerar är att ”vi” var naiva, i förläggningsen underförstått att vi borde gjort som andra och stängt landets gränser. Den andra berättelsen är att i en knepig situation gjorde massor av organisationer, enskilda och myndigheter något bra, baserat på värderingar om allas lika värdighet och rätt. Vilken berättelse som blir den dominerande får stor betydelse för möjligheterna att orka stå upp för ett solidariskt samhälle. Folkbildningen kan spela en viktig roll här. Men det är då viktigt att man har en öppen och kritisk blick på de egna verksamheterna. Vi hoppas att den här rapporten ska bidra till diskussionen om detta.

Under 2014–2015 genomförde Bildningsförbundet Östergötland (BFÖ) ett utvecklingsprojekt som ledde till att Sensus studieförbund tog fram en projektidé, sökte och beviljades medel från AMIF-fonden för ett treårigt projekt, #fokus. BFÖ hade då

sedan en tid haft ambitionen att hitta lämplig empiri för följeforskning av folkbildningsarbete. Vi såg nu #fokus som lämpligt för detta, och att ett samarbete med forskare kring projektet var något som skulle kunna komma alla våra medlemsorganisationer till del. Detta då alla studieförbund och folkhögskolor i länet har mer eller mindre omfattande verksamheter med asylsökande, nyanlända och kring integration.

Forskningsuppdraget gick till Linköpings universitet. På så sett kunde studien av #fokus bli en del av det större forskningsprogrammet *Migration, lärande och social inkludering*.

Bildningsförbundet Östergötland samlar länets tio studieförbund och sex folkhögskolor. Sensus Östra Götaland är en av medlemmarna.

Lars Holmgren, Bildningsförbundet Östergötland

Marie Innab, Sensus Östra Götaland

## Författarnas förord

Människor har i alla tider migrerat. Rörlighet är historiskt sett regel snarare än undantag. En del människor migrerar för att söka jobb, andra för att följa sin stora kärlek. Men många har också tvingats fly från krig, naturkatastrofer, förföljelse och annan misär. Flykten är inte sällan kantad av svåra utmaningar. För en del blir flykten den sista resan. För andra slutar resan med plats på ett flyktingboende och lång väntan på asylbeslut. Asylprocessen är tärande. Livet står på paus. Medan vissa får beslut om att de får stanna tvingas andra återvända till de länder de flytt ifrån.

Sverige 2019. Hösten 2015 hade Sverige den största invandringen sedan andra världskriget. Många människor sökte skydd från krig, förföljelse och mänskligt lidande. Valfärdssystemet sattes under press. Debattens vågor gick höga. Sverige byggde murar mot omvärlden. Migrationsverket som har uppdrag att erbjuda asylsökande en meningsfull vardag, fick allt mer uppenbara problem att fullfölja detta uppdrag. Det civila samhället mobiliserades runt om i landet till stöd för de nyanlända. Regeringen satsade stora riktade resurser till studieförbunden, som gavs i uppdrag att erbjuda asylsökande en introduktion till det svenska språket och det svenska samhället. Det är om just denna verksamhet som denna forskningsrapport handlar.

### Migration, lärande och social inkludering

Denna rapport har sitt ursprung i dels ett flerårigt samarbete mellan Bildningsförbundet Östergötland och forskningsmiljön Vuxenpedagogik och folkbildning (där också Mimer – nationellt program för folkbildningsforskning är förlagt) vid Institutionen för beteendevetenskap och lärande vid Linköpings universitet. Dels har studien sitt ursprung i lanseringen av forskningsprogrammet *Migration, lärande och social inkludering*, ett samarbete mellan de båda forskningsmiljöerna Vuxenpedagogik och folkbildning samt Socialt arbete, vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, båda vid Linköpings universitet.

I forskningsprogrammet riktas intresset mot frågan om på vilket sätt olika sammanhang för vuxna och unga vuxnas studier i det svenska språket och om det svenska samhället bidrar till deras sociala inkludering. I forskningsprogrammet är det flera olika sammanhang som studeras: Studieförbundens verksamhet med Svenska från dag 1 och vardagssvenska, utbildning i svenska för invandrare och språkintruktionsprogrammet på gymnasieskola och folkhögskola. Forskningsprogrammet har en longitudinell forskningsdesign. Vi vill å ena sidan studera Sensus verksamhet och



övriga studiesammanhang var för sig, här och nu. Vad är det som händer? Hur bedrivs arbetet? Hur resonerar verksamhetsledare och cirkelledare om verksamheten och om deltagarna? Men vi vill framför allt rikta intresset mot deltagarna och den mening som de skapar kring sina studier, och hur detta meningsskapande kan relateras till deltagarnas historia, deras liv här och nu, men också till deras drömmar om framtiden. På så sätt vill vi alltså ge en ögonblicksbild av respektive verksamhet här och nu, och den roll som denna verksamhet spelar i migranternas liv i bredare bemärkelse.

Men för att skapa en större förståelse för den roll som dessa verksamheter spelar för migranter i deras väg mot potentiell inkludering i det svenska samhället planerar vi dessutom att genomföra uppföljningsintervjuer med samma deltagare, både tre och sex år efter det att den första intervjun genomförts. Vid dessa intervjuer intresserar vi oss för hur deltagarna retrospektivt resonerar om sitt deltagande i till exempel Svenska från dag 1, och vilka andra studier, möten och händelser som tillskrivs värde i deras bana mot potentiell inkludering i det svenska samhället. Ambitionen är att initialt, i de olika studiesammanhang intervjuas sammanlagt 200 migranter. I dagsläget har totalt 150 migranter intervjuats.

Forskningsprogrammets design gör det möjligt att skapa unik kunskap om migranternas sociala inkluderingsbanor i det svenska samhället. Inte, som ofta är fallet, genom att med kvantifierbara mått mäta olika slags indikatorer på inkludering (etablering på arbetsmarknaden, löneutveckling med mera). Utan snarare genom att bidra med "tjocka" berättelser och beskrivningar med grund i deltagarnas egna erfarenheter och meningsskapande. I slutskedet av programmet kommer resultat från de olika studiesammanhang som undersökts att jämföras med varandra. Tillskrivs något sammanhang större värde än något annat? I sådant fall, varför, och i vilka hänseenden? Det är vår förhoppning att den kunskap som forskningsprogrammet bidrar med kommer att vara av stort värde inte bara för beslutsfattare och för de som arbetar med denna typ av verksamhet, utan även för de som faktiskt deltar i den.

## Finansiering och medverkan

Den forskning som presenteras i denna rapport är samfinansierad av AMIF via Sensus och projekt #fokus, Bildningsförbundet Östergötland och Linköpings universitet. Ansvariga för arbetet, tillika det vidare forskningsprogram som denna rapport är del av, är professor Magnus Dahlstedt, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, och professor Andreas Fejes, Institutionen för beteendevetenskap och lärande.

De har designat studiens upplägg, ansvarat för etikprövning, samordning och bemanning, samt deltagit i bearbetning och analys av material och författande av denna rapport. Docent Sabine Gruber har ansvarat för data-insamlingen, och har tillsammans med Dahlstedt och Fejes genomfört bearbetning och analys av materialet och skrivit denna rapport.

Magnus Dahlstedt, Andreas Fejes och Sabine Gruber  
Norrköping och Linköping, 16 augusti 2019



## Inledning

Sverige bevittnade hösten 2015 den största invandringen sedan det andra världskriget, varav många asylsökande. Bara under 2015 kom det 162 877 asyl-sökande till Sverige, jämfört med 2014 då det kom 81 301 asylsökande. I denna situation aktualiserades flera frågor, bland annat: På vilka sätt kan asylsökande och andra migranter stöttas för att inkluderas i det svenska samhället?

Olika former av utbildning i det svenska språket är en av de åtgärder som ofta förts fram som den mest centrala när det gäller migranternas inkludering i samhället. Inte minst kopplas sådana åtgärder till tankar om att migranter därigenom ska bli anställningsbara och kunna försörja sig själva (Lindberg & Sandwall 2017; Simpson & Whitesand 2015). Kunskap i det nya språket ses även i vidare mening som en förutsättning för inkludering samtidigt som avsaknad av sådan kunskap ses som ett hot mot den sociala sammanhållningen i samhället (Rydell 2018a). Migranter är dock en mycket heterogen kategori av människor, med olika erfarenheter och förutsättningar för att lära sig ett nytt språk. Det kan röra sig om faktorer som ålder, vistelsetid, tidigare erfarenhet av utbildning, lingvistisk skillnad mellan modersmål och det nya språket, möjlighet att använda sig av språket i olika sammanhang, allmän livssituation, och inte minst motivation (Abrahamsson & Bylund 2012).

För migranter är språkligt lärande inte sällan framtidsorienterat. Tillgång till språkliga resurser är relaterat till en framtida identitet såsom tillhörande en föreställd gemenskap. Det kan handla om att få tillträde till arbetsmarknaden (Ahlgren 2014; Norton 2013; Rydell 2018b), exempelvis via högre utbildning (Hagström 2018; Sharif 2017). Samtidigt kan allt för stort fokus på att migranter ska lära sig språket som ett villkor för att bli en del av samhället innebära att andra faktorer som kan bidra till inkludering förbises (Simpson & Whitesand 2015). Tidigare forskning har inte minst framhållit betydelsen av bland annat sociala nätverk för migranternas inkludering i samhället (Behtoui & Olsson 2014; Sharif 2017). Det är därmed viktigt att inte begränsa studier om migranter och deras inkludering i samhället till enbart språkligt lärande, utan det är viktigt att uppmärksamma även andra aktiviteter som kan vara avgörande i migranternas bana mot potentiell inkludering i samhället.

Migranternas lärande av det nya språket har varit föremål för ett stort antal språkstudier. I vissa av dessa studier har intresset riktats mot vuxna migranternas engagemang i kommunikativa praktiker (Abrahamsson & Bylund 2012; Norton, 2013). Här framstår lärmiljöns utformning och människors bemötande som centrala faktorer för att skapa engagemang. Om lärare till exempel behandlar migranter som mindre kunniga,

riskerar det att påverka migranternas självuppfattning, deras förhandling av identitet, och uppfattning om sin lärandeprocess. En sådan själv-uppfattning kan i förlängningen även påverka migranternas känsla av inkludering och exkludering (Ahlgren 2014; Carlson 2002; Zachrisson 2014).

## Vuxenutbildning och folkbildning

Vuxenutbildningen och folkbildningen har i ett svenskt sammanhang varit centrala platser för vuxna migranter att lära sig det svenska språket. Detta är inte minst tydligt i tidigare studier som närmare undersökt studieförbundens verksamhet med nyanlända (Fejes m.fl. 2018a; Nordvall m.fl. 2018), folkhögskolans arbete med nyanlända (Lindell m.fl. 2017; Fejes m.fl. 2018b), och utbildning i svenska för invandrare (Rydell 2018a; Colliander 2018a, 2018b; Carlson 2002; Zachrisson 2014). Vid sidan om gymnasieskolans språkintruktionsprogram (Sharif 2017; Hagström 2018) har folkhögskolan även öppnats upp för språkintruktionsprogram för ungdomar i gymnasieåldern (Fejes m.fl. 2018b).

Utbildning för vuxna tillskrivs en rad olika uppdrag: att kompensera för tidigare begränsade möjligheter till studier, att förbereda för arbetslivet, och för samhällslivet mer brett (Fejes m.fl. 2018c). För folkbildningen finns inte minst det demokratiska och medborgerliga uppdraget tydligt framskrivet. Åtminstone om vi går till målet med den statliga folkbildningspolitiken, där det sägs att ”[f]olkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället” (Regeringskansliet 2014: 19). Samtidigt bedriver folkbildningens organisationer omfattande verksamhet som finansieras av andra medel än genom det riktade statliga stödet för folkbildningen. Sådana andra medel har inte sällan ett starkt fokus på att förbereda deltagarna för ett liv i arbete. Något som bland annat gäller den verksamhet som denna studie tittar närmare på.

I samband med migrationen och det stora antal flyktingar som sökte sig till Europa och däribland till Sverige hösten 2015, togs en rad beslut som syftade till att å ena sidan minska antalet asylsökande, och å andra sidan underlätta etableringen i det svenska samhället för de asylsökande som redan har kommit hit. Ett av dessa beslut var att rikta resurser till studieförbund och folkhögskolor för att bedriva introducerande utbildning i svenska språket och om det svenska samhället. Verksamheten kom att gå under benämningen Svenska från dag 1. En verksamhet som senare kom att omformas något och gå under benämningen Vardagssvenska. Det är dessa typer av verksamhet, i regi av studieförbundet Sensus, som står i fokus för denna rapport.

## Medborgarskap och inkludering

Frågan om inkludering – av migranter liksom för alla andra samhällsmedlemmar – är mångbottnad. I denna rapport närmar vi oss inkludering som en fråga om medborgares förutsättningar till jämlikt deltagande i samhället. För att knyta an till en etablerad tankefigur i samtida samhällsvetenskaplig forskning kan inkludering förstås i termer av *medborgarskap*, i meningen fullvärdigt medlemskap i samhällsgemenskapen. Medlemskapet har flera olika dimensioner (se Lister 2002, 2007). En första viktig dimension är tillgången till rättigheter och hur dessa vägs mot skyldigheter. Som sociologen T.H. Marshall uttrycker det:

Medborgarskap är en ställning som tillkommer dem som är fullvärdiga medlemmar i en samhällsgemenskap. Alla som innehar denna ställning är jämlika med avseende på de rättigheter och plikter som är förknippade med ställningen ifråga. Det finns ingen universell princip som fastställer vilka dessa rättigheter och plikter bör vara, men samhällen där institutionen medborgarskap håller på att växa fram skapar ett medborgarideal som framstegen kan jämföras med och mot vilket strävandena kan riktas. Längtan att följa den sålunda uppritade vägen är en längtan efter en ökad jämlikhet, ett utvidgande av denna ställnings innehåll och en ökning i antalet av dem som denna ställning tillkommer (Marshall 1991: 43).

Det finns flera olika typer av rättigheter. Förenklat kan dessa delas in i civila, politiska och sociala. De civila rättigheterna tjänar individens frihet – såsom åsikts-, yttrande- och religionsfrihet, äganderätt, likhet inför lagen samt rätten att teckna giltiga avtal. Den samhällseliga institution som främst förknippas med dessa rättigheter är domstolar. De *politiska* rättigheterna ger medborgare rätt till politiskt inflytande, genom att delta i allmänna val och i egenskap av representantskap i politiska församlingar. De *sociala* rättigheterna tillhandahåller grundläggande välfärd och trygghet, på ett socialt och ekonomiskt plan – inte minst rätt till arbete, utbildning, drägligt boende och socialförsäkringar. De samhällseliga institutioner som dessa rättigheter främst förknippas med är utbildningssystemen och de sociala myndigheterna. Enligt den vardagliga betydelsen brukar medborgarskap förstås som ett medlemskap i en stat, symboliserat av innehavet av ett pass. Denna medborgarskapets juridiska dimension är viktig, då den i sin tur ger medborgaren en rad *formella* rättigheter.

Frågan om medlemskap i samhällsgemenskapen har dock flera sidor. Grundprincipen i det svenska välfärdssystemet, liksom i de allra flesta andra välfärdssystem, är att alla som innehar ett pass ska ha samma juridiska status. Detta innebär dock inte

att alla som i juridisk mening är medborgare nödvändigtvis har samma *reella* livsvillkor. Forskning har nämligen pekat på olika slags gap mellan formella rättigheter och reella möjligheter – inte minst när det gäller migranter.

En rad studier har pekat på stora gap mellan å ena sidan formellt sett i stort sett lika rättigheter och å andra sidan reella ojämlikheter på grundval av etnokulturell bakgrund eller hudfärg, när det gäller individens möjligheter att faktiskt kunna ta del av och utnyttja de rättigheter de har rätt till (se t.ex. Schierup m.fl. 2006; Dahlstedt & Ekholm 2018). Detta gap gäller samtliga typer av rättigheter (civila, politiska och sociala) och har påvisats på en rad olika arenor i det svenska samhället: rättsväsende (Diesen 2005), politik (Dahlstedt & Hertzberg 2005; Bevelander & Spång 2017), utbildningsväsende (Gruber 2007), arbetsmarknad (Boréus & Mörkenstam 2010; Vesterberg 2016) och bostadsmarknad (Ngeh 2011; Aldén m.fl. 2015).

En annan viktig dimension av medlemskap är tillhörande, det vill säga de normer, betydelser och identifikationer som har att göra med vem som anser sig och anses vara en del av gemenskapen (Yuval-Davis 2011). Inte minst är de föreställningar som finns i samhället om vad som är normalt och vad som är onormalt av avgörande betydelse (Dahlstedt & Olson 2019). Dessa föreställningar bygger på gränsdragning mellan det som räknas in i gemenskapen och det som hamnar utanför. Hur dessa gränser dras och vilket innehåll som tillhörigheten konkret är tänkt att ha är dock inte på något sätt givet, utan det varierar i tid och rum. I relation till frågor om migration blir frågan om tillhörighet särskilt viktig, eftersom medborgarskap fortfarande i hög grad organiseras utifrån just nationalstaten och dess principer för gränsdragning mellan innanför och utanför (Delanty 2002). Vi lever i en tid av världsomspännande migration, där rörlighet är mer regel än undantag. Trots det så är svunna tiders ideal om tillhörighet som bygger på kulturell homogenitet och enhetlighet inte på något sätt överspelade. De lever fortfarande kvar, om än i annan form (Dahlstedt & Neergaard 2016; Herz & Lalander 2019).

Hur gränserna dras och hur innehållet bestäms är i sig en fråga om tolkning och förhandling, som aktualiserar ytterligare en dimension av medlemskap i samhällsgemenskapen, nämligen deltagande. Deltagande avser de möjligheter som olika delar av befolkningen har att på olika sätt ge uttryck för sina tankar och åsikter, att på egen hand definiera sina behov och intressen, att göra anspråk på tillhörande och resa krav på förändring. Deltagandet kan ske på olika arenor, i formella beslutsfattande processer likväl som i det civila samhällets och vardagslivets mer informella sammanhang.

Rättigheter, tillhörighet och deltagande bildar tillsammans ett spektrum mellan inkludering och exkludering. Inkludering och exkludering ska här inte förstås som en fråga om antingen eller – antingen inkluderad eller exkluderad – utan snarare om ständigt pågående processer där individer kommer att bli mer eller mindre del av samhällsgemenskapen, på olika villkor. Det viktiga blir här att närmare undersöka villkoren för att bli del av gemenskapen vilket innebär att uppmärksamhet behöver riktas mot de olika processer som inkluderar och exkluderar på olika platser och delar av samhället. En viktig utgångspunkt för att en sådan undersökning ska kunna göras är att intresse riktas mot människors eget görande och meningsskapande, det vill säga deras ”levda medborgarskap” (Lister 2007). I just denna rapport är det folkbildningen och mer specifikt Sensus och en av dess verksamheter kring Svenska från dag 1 och vardagssvenska som står i fokus.

### Svenska från dag 1 och vardagssvenska

Svenska från dag 1 är en statlig satsning som initierades hösten 2015. Syftet med satsningen var att asylsökande skulle stärka sina kunskaper i det svenska språket och om det svenska samhället. Ambitionen var å ena sidan att erbjuda asylsökande en meningsfull daglig sysselsättning, och å andra sidan att underlätta etableringen för de asylsökande som så småningom får uppehållstillstånd. Uppdraget riktades i ett första skede till studieförbunden, men kom snart att även riktas till folkhögskolor. Sannolikt på grund av att studieförbunden sammantaget har en väl utbyggd infrastruktur för studier över hela landet. Men också att vissa studieförbund sedan tidigare, i viss utsträckning, arbetat med just denna målgrupp. I ett budgetäskande till regeringen 2015 skrev Folkbildningsrådet fram folkbildningens arbete med asylsökande som något som borde tilldelas riktade resurser. Regeringen hörsammade detta äskande. Dåvarande kunskapslyftsminister sade bland annat följande:

Regeringens satsning är riktad till studieförbunden eftersom vi vet att studieförbunden är bra på att möta en mångfald av människor. Att studieförbunden har erfarenhet av verksamhet för asylsökande och nyanlända, når ut i alla landets delar kan vara flexibla och kan rigga en ny verksamhet snabbt är förstås viktiga faktorer. Dessutom är studieförbundens skiftande verksamhet en styrka i sig och den goda kontakten med det omgivande civilsamhället gör det möjligt för dem som tar del av Svenska från dag 1 att få nya vägar in i det svenska samhället (Studieförbunden 2016: 11).

Genom riktade resurser för just målgruppen asylsökande, kunde studieförbunden börja bygga upp en mer omfattande verksamhet kring denna målgrupp. Något som



tidigare inte varit möjligt då det generella statsanslaget till folkbildningen endast kan användas för verksamhet riktad till personer som har svenskt personnummer, något personer i denna målgrupp inte har.

I mitten av augusti 2015 kom alla tio studieförbund att påbörja verksamhet riktad mot asylsökande. Stora andelar av alla asylsökande kom ganska snart att ha påbörjat studier i Svenska från dag 1. Under 2016 deltog 68 000 unika individer i denna verksamhet (Folkbildningsrådet 2017) och under 2017 kom än fler unika individer att delta. I regeringens budgetunderlag från 2017 skrivs bland annat:

Folkbildningen är en viktig aktör inom ramen för regeringens satsning på tidiga insatser för asylsökande och vissa nyanlända och inom regeringens långsiktiga reformprogram för minskad segregation för 2017-2025. De tidiga insatserna är viktiga för att ta tillvara asyltiden och underlätta för en framtida etablering för de personer som beviljas uppehållstillstånd. Regeringens satsning Svenska från dag 1 har varit framgångsrik – fler än 120 000 unika deltagare har fått grundläggande språkträning och samhällsinformation via folkbildningen. Regeringen föreslår därför att satsningen tillförs ytterligare 20 miljoner kronor under 2018 för att studieförbund och folkhögskolor ska kunna fortsätta att erbjuda ett stort antal personer insatsen (Regeringskansliet 2017: 50).

Svenska från dag 1 kom senare att kompletteras med en satsning på Vardagssvenska. Målet med denna satsning var att deltagarna ska få sådana grunder i svenska språket så att de kan förstå och göra sig förstådda i vardagssituationer. För denna typ av verksamhet finns en särskild kursplan. Cirkeln ska omfatta minst 40 studiecirkel-timmar och därtill fastslås att det ska finnas särskild kurslitteratur (Folkbildningsrådet 2019).

#### Sensus arbete med asylsökande

Sensus studieförbund har 32 medlemsorganisationer, däribland Svenska kyrkan, Scouterna, Svenska muslimer för fred och KFUK-KFUM Sverige. Utöver detta har Sensus samarbetsavtal med en rad organisationer, däribland ett flertal TCO-organisationer, Makalösa föräldrar, Amnesty, Röda Korsets ungdomsförbund och det muslimska studieförbundet Ibn Rushd som växt fram inom Sensus, men nu är självständiga.

Sensus har initierat verksamhet och projekt med inriktning mot målgruppen asylsökande och nyanlända på många platser runt om i landet. Den primära målsättningen för dessa aktiviteter är att stödja målgruppens språkinläring och delaktighet i samhällslivet. Verksamheten omfattar därför inte bara språkinriktad verksamhet utan även samhällsinformation och rådgivning (exempelvis s.k. RådRum bemannade av volontärer) för nyanlända och arbetskraftsinvandrare med målsättningen att öka tilliten och delaktigheten i samhället och med fokus på att den enskilda individen ska kunna tillvarata sina rättigheter, skyldigheter och möjligheter i samma utsträckning som resten av befolkningen i Sverige.

## Studiens upplägg

För att skapa kunskap om Sensus verksamhet med Svenska från dag 1 och vardags-svenska, valde vi ut en större kommun där sådan verksamhet bedrivs. Vi samlade in relevant dokumentation och intervjuade de som ansvarade för verksamheten. För att få kunskap om hur verksamheten bedrevs genomfördes observationer av både undervisning och sådant som skedde utanför klassrummet. Här fördes informella samtal med både deltagare, cirkelledare och verksamhets-ansvariga. Cirkelledare intervjuades med fokus på verksamheten, deras väg in i rollen som cirkelledare, deras tankar om deltagarna och deras framtid, medan de verksamhetsansvariga intervjuades med fokus på organisationen av och bakgrunden till verksamheten kring språk-introduktion. Vi valde också ut deltagare för intervjuer, med fokus på deras bild av verksamheten, deras bakgrund och vägar in i dessa studier, hur studierna är del av deras liv i Sverige här och nu, samt deras tankar om framtiden. Vi samlade dessutom in ytterligare dokumentation, framför allt under-visningsmaterial.

Urvalet av deltagare för intervju skedde i samråd med verksamhetsledarna. Vår ambition när det gäller urval har varit att intervju deltagare med olika bakgrund i termer av kön, ålder, utbildnings- och yrkesbakgrund, land varifrån de kom, och vistelsetid i Sverige, men ytterst har urvalet styrts av vilka deltagare som varit intresserade och villiga att medverka i en intervju. Intervjuerna har spelats in och transkriberats. Det är dessa transkriptioner som ligger till grund för den analys som presenteras i denna rapport. Sammantaget genomfördes 20 observationer av projektmöten, språkunder-visning och andra aktiviteter med anknytning till språk-introduktionen. De två kvinnliga verksamhetsledarna, verksamhetsledare respektive biträdande verksamhetsledare, intervjuades tillsammans, och de fyra cirkelledarna, tre kvinnor och en man, intervjuades i grupp. Tretton intervjuer med deltagare genomfördes individuellt och en intervju genomfördes med två deltagare. Flertalet intervjuer med deltagare

genomfördes med stöd av tolk. Deltagarna gavs möjlighet att själva önska om intervjuerna skulle genomföras med tolk eller inte och om vi skulle anlita kontakt- eller telefontolk. Bland de intervjuade deltagarna var tio kvinnor och fem män, och deras ålder varierar mellan 20 och 63 år. De deltagare som intervjuats har sin bakgrund från företrädesvis Afghanistan, Syrien och Somalia. Datainsamlingen genomfördes från och med augusti 2018 till och med januari 2019.

Då vi samlar in data som kan vara av känslig natur, bland annat individers etniska bakgrund, har det större forskningsprogram som denna rapport är en del av etikprövats och godkänts av den regionala etikprövningsnämnden i Linköping (Dnr 2017/280-31). För att det inte ska vara möjligt att identifiera enskilda individer har vi valt att inte skriva ut på den ort där studien är genomförd och att inte ange några personnamn. Samtliga individer har även avidentifierats och specifik personlig information som kan användas för att identifiera personer har ändrats. Citat från intervjuer med deltagarna identifieras istället med intervjunummer. Cirkelledarna och verksamhetsledarna identifieras dock endast som verksamhets- eller cirkelledare i texten, med hänsyn till anonymisering och att de är så pass få till antalet. Samtliga intervjupersoner har informerats om studiens syfte och upplägg samt om möjligheten att när som helst avbryta deltagandet i studien. Informerat samtycke har skett både muntligt och skriftligt.

Vår analys har för denna rapport riktats in på att skapa förståelse för de verksamheter kring språkintrödn som organiseras i studieförbundet Sensus regi, och hur olika aktörer ser på dessa. Hur ser verksamhets- och cirkelledare på sin verksamhet och dess potential att bidra till migranternas sociala inkludering? Hur ser deltagarna själva på sina studier, dess funktion och roll här och nu, och inför framtiden?

Representanter för Sensus och Bildningsförbundet Östergötland har haft möjlighet att läsa och kommentera manus innan färdigställande.

# Språkintröduktion i Sensus regi

## Bakgrund och #fokus

Studien av Sensus verksamhet med Svenska från dag 1 och vardagssvenska har riktats mot ett treårigt projekt finansierat av den Europeiska unionen via Asyl-, migrations- och integrationsfonden (AMIF). AMIF är en sammanslagning av de tre tidigare fonderna Europeiska flyktningfonden, Europeiska integrationsfonden och Europeiska återvändandefonden med en programperiod som löper mellan 2014-2020. Målgruppen för denna fond är ”tredjelsmedborgare”, det vill säga personer som är medborgare i ett land utanför EU:s medlemsstater.

Projektet, #fokus, bedrivs i Sensus regi, och pågår under perioden 2016-2019. #fokus har sin upprinnelse i asylinvandringen till Sverige hösten 2015. Sensus i den aktuella kommunen initierade vid denna tidpunkt kontakter med asylsökande som befann sig på geografiskt närliggande asylboenden. Dessa kontakter med asylsökande mynnade ut i att Sensus i kommunen etablerade ett nätverk bestående av en rad samarbetsorganisationer, däribland Svenska kyrkan, Lions, Röda korset och KFUM. Avsikten var här att göra en behovsanalys, det vill säga kartlägga de asylsökandes behov och önskemål i den många sätt omtumlande situation de befann sig i. I detta nätverk ingick även flera representanter från de asylsökande.

Kartläggningen genomfördes i form av ett antal fokusgrupper. Responser från dessa grupper var entydiga. De asylsökande efterfrågade språkutbildning i svenska, för att på så sätt bättre kunna göra sig förstådda och etablera sig i det svenska samhället. Det framfördes dessutom önskemål om att träffa fler infödda svenskar. Det engagemang som fanns inom nätverket resulterade efterhand i projektet #fokus, där målet var att samordna och säkerställa kontinuiteten i de olika aktiviteter som dragits igång inom nätverket.

Den språkintröduktion som står i fokus för just denna studie arrangeras inom ramen för Svenska från dag 1 och vardagssvenska. Språkintröduktionen utgör navet inom #fokus. Därutöver omfattar projektet en rad verksamheter och aktiviteter, såsom grupper för engelsk- och dataundervisning, en kvinnogrupp respektive en mansgrupp, familjeaktiviteter och körverksamhet. Samtliga deltagare i språkintröduktionen erbjuds möjlighet att delta även i dessa aktiviteter.

## Språkgrupper och rekrytering

Under höstterminen 2018, då materialinsamlingen genomfördes, pågick totalt 12 språkgrupper på Sensus i den studerade kommunen. Varje språkgrupp träffades vid två tillfällen per vecka, om en och en halv klocktimme vardera. De deltagare som är inskrivna i någon av de språkgrupper som är igång förväntas delta regelbundet. Språkgrupperna var indelade i fyra nivåer, där nivå 1 är avsedd för analfabeter och nivå 4 för deltagare som befinner sig på den mest avancerade nivån. Deltagarna placerades i dessa olika grupper utifrån ett språktest som samtliga nya deltagare fick genomföra. Under den aktuella perioden fanns det två grupper på nivå 1, fyra grupper på nivå 2, fyra grupper på nivå 3 och två grupper på nivå 4. I regel var det två cirkelledare som arbetade i respektive grupp, framför allt på nivå 1 och 2.

Enligt cirkelledarna är det relativt få deltagare på nivå 1 och 2 som lyckas gå vidare till högre nivåer, vilket ska ses mot bakgrund av att många av deltagarna på denna nivå är just analfabeter, eller av andra skäl har svårigheter att lära sig det svenska språket. I slutet av augusti 2018 var det sammanlagt 70 personer som var inskrivna i de tolv språkgrupperna. Av dessa var drygt en tredjedel nyligen inskrivna. Under den period vi genomförde materialinsamlingen varierade antalet deltagare i grupperna mellan sju och fjorton. Av cirkelledarnas berättelser framgår att antalet deltagare i de olika språkgrupper som arrangeras är färre än under tidigare år, vilket kan ses som en följd av att antalet asylsökande har minskat drastiskt sedan 2015, på grund av skärpta gränskontroller och den tillfälliga begränsningslag som infördes 2016. I början av 2019 var ingen av grupperna fulla.

Inom projektet bedrevs ett kontinuerligt arbete med att sprida information till nya potentiella deltagare, om såväl språkinstruktionen som projektet #fokus och dess olika aktiviteter. Denna information spreds framför allt med hjälp av skriftlig information som delades ut på platser som asylboenden, vårdcentraler, bibliotek och sfi samt i brevlådor i bostadsområden där asylsökande antas bo, men även i form av affischer. Under projektets första år bedrevs dessutom en aktiv uppsökande verksamhet där cirkelledarna åkte runt till olika asylboenden för att berätta och informera om verksamheten, för såväl asylsökande som boendepersonal. Dessutom genomförde cirkelledarna besök på Migrationsverket, Arbetsförmedlingen liksom andra myndigheter för att informera om verksamheten. Utifrån de intervjuer vi genomfört med deltagarna framgår att det är många som blivit tipsade om Sensus språkinstruktion av vänner och människor i sin närhet, inte minst på asylboenden. Andra har

sökt sig till Sensus via andra kanaler, såsom sfi eller andra språkgrupper och språkcaféer där de deltagit tidigare. Utifrån våra intervjuer tycks det som om verksamheten har gott rykte bland asylsökande.

## Verksamma inom språkinstruktionen

I verksamheten finns en verksamhetsledare, en biträdande verksamhetsledare och fyra cirkelledare. Verksamhetsledaren har arbetat många år inom Sensus och dessförinnan på ett annat studieförbund. Innan hon kom in i folkbildningen arbetade hon som lärare i grundskolan. Hon har haft många projektuppdrag genom åren. Hennes huvudsakliga uppdrag som verksamhetsledare för projektet #fokus är att ansvara för budget och ekonomi samt redovisning till AMIF. Den biträdande verksamhetsledaren har sin bakgrund inom psykiatri. Hon har också arbetat med en rad olika barn och familjeinriktade projekt, så även inom Sensus. Hon har också haft möjlighet att gå en projektledarutbildning i Sensus regi som lämpar sig väl för det arbete hon gör nu inom projektet #fokus. Hon har efterträtt en tidigare biträdande verksamhetsledare, men har också arbetat på Sensus sedan tidigare. Hennes arbetsuppgifter består främst i att ansvara för projektets veckomöten och att ha en stödfunktion gentemot cirkelledarna, så att verksamheten fungerar i vardagen. Hon beskriver sitt arbete i termer av att hon ansvarar för ”de mjuka delarna” i projektet.

De cirkelledare som arbetar inom ramen för verksamheten är samtliga rekryterade specifikt för projektet #fokus. De båda verksamhetsledarna beskriver rekryteringen av cirkelledare enligt följande, med särskilt fokus på och det är någon särskild kompetens som efterfrågats:

Ja, men det handlar ... Om man nu ska ta de mjuka frågorna så är det att ... bemötande ... jag kan säga att det är nästan viktigare än att ha en pedagogisk utbildning. Utan vi gick mycket där också på känsla, kan man säga. Och de fick ett beting så de fick gå hem och ... Eller nu i sista rekryteringsfasen och göra en presentation för oss också (Verksamhetsledare).

För bara att se hur ... Det här med ögonkontakt och att man ser på, pratar till alla. För att det är så att de ... när man jobbar inom folkbildningen och i studiecirkel, det handlar om att ge och ta. Det är att alla ska vara delaktiga, alla ska bli sedda utifrån sina egna förutsättningar. Så det är inte en ordinarie skolverksamhet (Verksamhetsledare).

En av cirkelledarna berättar om sina tankar om de utannonserade tjänsterna:

Jag såg en platsannons att man sökte en projektledare [cirkelledare] hit, och tyckte det lät jätteintressant, plus att det handlar om ett lärande, att man hjälper folk in i samhället. Det var inte bara språk, utan även frågor om samhället och om normer. Om diskussioner kring kulturella skillnader och likheter. Och det tyckte jag var kul att det var både projektledning och undervisning (Cirkelledare).

Denna cirkelledare fann den utannonserade tjänsten intressant därför att den handlade om att arbeta med frågor om integration, och att arbetet bestod i att både leda verksamhet och att bedriva undervisning. Cirkelledaren hade en del tidigare erfarenhet av att arbeta med målgruppen, genom att under en tid ha arbetat med migranter inom socialtjänsten. När det gäller utbildningsbakgrund så har cirkelledaren tidigare ägnat sig åt studier i pedagogik samt en samhällsvetenskaplig utbildning på universitet.

Flera av de andra cirkelledarna hade också tidigare erfarenhet av att arbeta med målgruppen nyanlända. En av dem hade bland annat arbetat med ensamkommande barn och med att utbilda ungdomar om hedersrelaterat våld. Även i detta fall finns tidigare studier på universitet, med beteendevetenskaplig inriktning. Denna cirkelledaren gav uttryck för ett stort intresse för att jobba med normer och värderingar samt att bidra till att människor integreras i samhället.

En annan cirkelledare hade erfarenhet av tidigare arbete med migranter i sin roll som praktikant i ett integrationsprojekt samt utifrån ideellt engagemang inom olika organisationer i det civila samhället. Denna cirkelledaren hade även studerat till journalist, men utbildningen var ännu inte avslutad när erbjudandet om att arbeta i projektet hos Sensus kom.

En av cirkelledarna hade ingen direkt tidigare erfarenhet av att arbeta med målgruppen, men uttryckte liksom övriga cirkelledare ett stort intresse för frågor som rör integration. Däremot hade denna cirkelledare tidigare erfarenhet av att arbeta med utbildning, dels av att organisera internutbildning inom ett företag, dels av att arbeta som lärarassistent.

Bland cirkelledarna finns med andra ord ett stort intresse och engagemang för integrationsfrågor i bred bemärkelse. Ingen har tidigare arbetat inom studieförbund. Även om det bland cirkelledarna finns viss erfarenhet av att ha arbetat med utbildning så är det ingen som tidigare har arbetat som lärare. Samtliga är rekryterade specifikt för att arbeta inom projektet #fokus.

Några av cirkelledarna berättade att de vuxit upp i hem med vänsterorienterade värderingar och fackligt engagemang, och att de innan sitt engagemang i Sensus verksamhet haft ett eget politiskt engagemang eller egen erfarenhet av att ha kommit som flykting till Sverige. Sådana erfarenheter beskrevs som viktiga i relation till valet att bli cirkelledare. Som en av cirkelledarna berättade:

Jag tror inte att jag hade varit här om jag hade haft en annan bakgrund. Så jag tror att man söker sig någonstans till de grundvärderingar man har och gärna vill dela med sig av. Alltså, om man bara skulle se det här som ett jobb så tror jag inte man skulle vara bra på det här (Cirkelledare).

Cirkelledaren beskriver valet att bli cirkelledare som tätt kopplat till sina egna erfarenheter och värderingar. Cirkelledarskapet beskrivs å ena sidan som ett uttryck för sina grundvärderingar och å andra sidan som en möjlighet att sprida dessa till andra människor. Samtidigt framträder cirkelledarskapet som något mer än ett vanligt jobb. Jobbet upplevs också som ideologiskt drivet. För att göra ett bra jobb krävs därmed något mer än att bara se det som ett vanligt jobb.





# Deltagarna

## En varierad grupp

Deltagarna i verksamheten utgör en varierad grupp, vilket i sig innebär en rad utmaningar för de som arbetar i verksamheten. Den primära målgruppen är asylsökande. Flertalet deltagare befinner sig i asylprocess, medan andra har beviljats tillfälligt uppehållstillstånd. Bland deltagarna finns ett fåtal som kom till Sverige innan 2015 och som har permanent uppehållstillstånd. Dessa deltagare går endera på Sensus parallellt med att de går på sfi. Eller så har de, enligt egen utsägo, uppmanats att delta i Sensus verksamhet därför att deras progression inte motsvarar de krav som ställs på sfi. De hade även blivit informerade om att det var ont om platser på sfi, på grund av 2015 års kraftigt ökade asylinvandring. Några deltar i Sensus verksamhet i väntan på att få plats på sfi.

De som deltar i verksamheten är kvinnor och män i ett brett åldersspann, från tjugotill sextioårsåldern. Deltagarna har framför allt en bakgrund i de länder som i stort har dominerat asylinvandringen till Sverige under de senaste åren, det vill säga Afghanistan, Syrien och Somalia. När det gäller tidigare studier så finns det stora variationer bland deltagarna – från knappt någon skolgång alls eller några månaders korranskola till yrkesutbildning och påbörjade eller slutförda universitetsstudier. Flera av deltagarna är analfabeter, främst från Afghanistan.

Bland dem vi har intervjuat som har tidigare yrkeslivserfarenheter har många arbetat med okvalificerade arbeten innan de kom till Sverige. När det gäller männen så har dessa arbeten i regel utförts inom jordbruk, odling och byggbranschen. När det gäller kvinnorna så har flera inte arbetat innan de kom till Sverige, utan mestadels haft huvudansvar för familjen. Ett fåtal av dem uppgav att de arbetat som sömmerskor. Bland de intervjuade män och kvinnor som har högre utbildning har de tidigare arbetat som ekonom eller tekniker.

För flertalet deltagare är kommunen där verksamheten anordnas inte den första anhalten i Sverige. I många fall har deltagarna tidigare tvingats flytta runt i landet mellan olika platser och förläggningar. Vissa deltagare är bosatta i olika delar av kommunen, medan många bor i mindre angränsande kommuner dit de har förflyttats. I de fall där den nya placeringen varit lokaliserad relativt nära den aktuella kommunen för var studie är det många som både har önskat och valt att fortsätta sin språkintrouktion på Sensus. Deltagandet har i dessa fall möjliggjorts genom att Migrationsverket finansierar busskort till dessa deltagare.

Många av deltagarna lever under stor psykisk press, inte minst på grund av den oviss-  
het som skapas av att inte veta om de ska få stanna i Sverige. Många av dem väntar  
fortfarande på besked om asylansökan från Migrationsverket, medan andra just har  
fått sitt första avslag på sin ansökan. Vissa lever separerade från sin familj, det vill  
säga barn eller partner, och lever av den anledningen i ovissheten, oro och frustrat-  
ionen över att inte kunna återförenas med sin familj. En del bär på mycket trauma-  
tiska upplevelser, från det tidigare hemlandet och/eller från den strapatsfyllda flykt  
som så småningom förde dem till Sverige. Sådana mer eller mindre smärtsamma  
upplevelser och erfarenheter är svåra att stänga ute för deltagarna, utan de gör sig  
ständigt påmind, så också i de intervjuer som vi har gjort. Av intervjuerna framgår  
att dessa omständigheter för många av deltagarna skapar en hög stressnivå, som  
kommer till uttryck i form av ångest, sömnsvårigheter, känslighet för ljud och inte  
minst glömska. Dessa omständigheter påverkar i sin tur deltagarnas förutsättningar  
för att delta i verksamheten och lära sig ett nytt språk, där vissa av deltagarna har  
mycket svårt att koncentrera sig på det som är själva målet med verksamheten, att  
lära sig det svenska språket.

## Utmaningar för verksamheten

Målgruppens sammansättning och dess olika förutsättningar innebär en rad utma-  
ningar för dem som arbetar i Sensus språkintröduktion. I intervjuer med verksam-  
hets- och cirkelledare är det flera utmaningar som lyfts fram, däribland variation vad  
gäller deltagarnas studiebakgrund, traumatiska upplevelser, möjligheter att ta sig till  
Sensus och deltagarnas familjesituation.

## Studiebakgrund och traumatiska upplevelser

Som framgår av beskrivningen i det föregående så är det en varierad grupp av delta-  
gare som tar del av verksamheten, inte minst med avseende på deltagarnas studie-  
bakgrund. Just de stora skillnaderna mellan deltagarnas tidigare studier lyfts fram  
som en av de främsta utmaningarna som möter verksamhets- och cirkelledare i deras  
arbete, framfört allt när det gäller den stora andelen analfabeter. Enligt den beskriv-  
ning som görs så har även gruppens sammansättning förändrats betydligt över tid,  
när det gäller deltagarnas studiebakgrund. Tidigare var andelen högutbildade större,  
men med tiden har andelen lågutbildade ökat, i takt med att deltagare från den tidi-  
gare gruppen har gått vidare till annan utbildning, praktik och/eller arbete. Variat-  
ionen i deltagarnas studiebakgrund var i den meningen större tidigare.

Tidigare så var det mer blandade grupper ... Exempelvis analfabeterna. Det förstod man ganska snart att de behöver ha en viss typ av undervisning, medan akademikerna var vana att studera, helt enkelt. Och då blir det ett annat flöde. De kunde engelska en del, många utav dem, och det ... ja, det blev bra engelska också (Verksamhetsledare).

Liksom flera av verksamhets- och cirkelledare gett uttryck för beskrivs här hur en allt större andel deltagare med kortare eller ingen studiebakgrund har gjort undervisningen mer tungrodd och svårhanterad. Behoven av undervisningsinsatser skiljer sig markant mellan de deltagare som är analfabeter och de som läst på universitet. Bland dem som studerat tidigare finns inte sällan vissa kunskaper i engelska, som kan användas också när det gäller att lära sig svenska, vilket på flera sätt sägs underlätta undervisningen. Sammantaget var det, som en av verksamhetsledningarna i citatet ovan konstaterar, ”ett annat flöde” tidigare, när sammansättningen var mer varierad med avseende på deltagarnas studiebakgrund.

När allt fler av deltagarna är ovana vid att studera ställs stora krav på de som är satta att planera och genomföra undervisningen. Såsom verksamhets- och cirkelledarna beskriver det så handlar dock utmaningen inte enbart om deltagarnas studiebakgrund, utan även om en allmänt utbredd rädsla och oro bland deltagarna. Enligt cirkelledaren i nästa citat grundar sig denna rädsla och oro inte minst i olika slags traumatiska erfarenheter i det förflutna.

Delvis har de ingen skolbakgrund hemifrån. Och sen tror jag att de är traumatiserade helt enkelt, att de behöver andra sorts hjälp i första hand innan de går i skolan eller försöker lära sig ett nytt språk. För man hör att de är begränsade i sitt eget [språk] också (Cirkelledare).

Förutsättningarna för att deltagare som saknar skolbakgrund och som dessutom bär på traumatiska erfarenheter att lära sig svenska är inte de bästa. Och som det beskrivs ovan skulle de egentligen behöva annat slags stöd än det som kan erbjudas i form av undervisning. ”Alltså, vi försöker komma med idéer, hur ska vi göra för att underlätta för den här personen, men det är inte tillräckligt”, som en av cirkelledarna kommenterade det och därmed ger uttryck för en frustration över att inte riktigt räckta till och att inte veta hur de deltagare som har det allra svårast ska kunna stödjas. En sådan frustration uttrycks också i nästa citat.

Alltså, vi har vissa elever som inte ... hur ska jag säga, de kommer nog aldrig lära sig språket helt och hållet tror jag. [...] Och jag vet inte vilka verktyg man ska använda för att få dem att verkligen lära sig. Man kör ganska mycket alfabetet, men ändå fastnar det inte. På tre år har man kanske lärt sig A, B, C. [...] En stor utmaning. Och säkert en rädsla också, att när jag kommer ut om jag får uppehållstillstånd, kommer jag att klara mig överhuvudtaget (Cirkelledare).

Återigen beskrivs hur vissa deltagare har mycket svårt att komma vidare i sin språkliga utveckling – de står mer eller mindre och stampar. Och i relation till dessa svåra förutsättningar uttrycker cirkelledarna en vända över svårigheterna att veta vilka ”verktyg” som är tillämpbara. Ännu en gång relateras studiebakgrund till en allmän rädsla och oro – denna gång dock inte i relation till det förflutna utan snarare till vad som kommer att hända i framtiden. I intervjuerna med verksamhets- och cirkelledare beskrivs det hur deltagarnas ovisshet inför framtiden inte enbart drabbar deltagarna utan också verksamheten. Ovissheten drabbar deltagarna genom att den kan göra det svårt att göra sig fri från negativa tankar och koncentrera sig på studierna. Samma slags ovisshet kan också drabba verksamheten på så vis att det titt som tätt händer att deltagare plötsligt försvinner från verksamheten. De kan till exempel på kort varsel tvingas flytta därför att asylboenden stängs ner, vilket skapar både turbulens och omsättning på deltagare. Detta bidrar i sin tur till att verksamheten är svår att planera.

Största utmaningen, det är närvaron tänker jag. Det är att folk får besked om att de får avslag eller att de inte får stanna. Och försvinner härifrån. Att de kan bli flyttade till en annan stad. Elever som har varit jätteaktiva och gått här, kanske både mannen och kvinnan i familjen, och kanske till och med flera runt omkring dem. Helt plötsligt försvinner allihopa, så får man ett sms att: ”Nej, vi blev flyttade till Stockholm”, eller vad det nu kan vara (Cirkelledare).

I intervjuerna beskrivs ovisshet och oro som en utmaning som är gemensam för många av deltagarna. Samtidigt framhålls att det är vissa deltagare som drabbas särskilt hårt, framför allt de som har allra kortast studiebakgrund. Exempelvis konstaterade en av cirkelledarna att merparten av deltagarna förenas i ”så himla mycket utmaningar runt omkring sig i övrigt. Alltså: krav, oro för vad som ska hända sen, framtid, sitt hem”. Framför allt framhålls ”väntan på besked från Migrationsverket. Det är en väldigt stor grej för alla”. Ovissheten beskrivs dock inte som att den drabbar alla på samma sätt. Å ena sidan beskrivs en grupp av deltagare med svåra problem: ”vissa som har jättesvårt att lära. Alltså man ser ganska tydligt ibland att de ... informationen kommer in, men den klarar inte av att stanna”. Å andra sidan beskrivs

en grupp som inte på samma sätt har dessa svårigheter, ”utan som lär sig”. ”Det ser man att det går framåt hela tiden, för allihopa”. Av intervjuerna framgår med andra ord att det bland deltagarna kan finnas vissa gemensamma utmaningar, men att dessa samtidigt kan ta sig olika uttryck, inte minst i relation till studiebakgrund.

Att kunna ta sig till verksamheten

En annan specifik utmaning som också den knyter an till frågan om närvaro och kringflyttande rör deltagarnas möjligheter att ta sig till verksamheten. I flera av intervjuerna beskrivs Migrationsverkets hantering av ersättning av busskort som ett konkret hinder, som gör det svårt för de som bor i kringliggande kommuner att ta sig fram och tillbaka till verksamheten.

Och sen är det rent praktiska problem, att de inte får besked om busskort i tid. Så att någon som kommer varje gång kan ha frånvaro ett par veckor eller en månad, eller två månader för att de inte får busskort, trots att de lämnat in alla papper de ska till Migrationsverket. Så Migrationsverket är ett stort problem för många på olika sätt (Cirkelledare).

Migrationsverket beskrivs här som ett problem i flera hänseenden, dels med hänsyn till den ovisshet och oro som skapas endera av avslag eller av evighetslång väntan på beslut på asylansökan, dels ifråga om deltagarnas rätt till busskort. Problemet med transport och busskort omtalas av samtliga verksamhets- och cirkelledare som intervjuats.

**Verksamhetsledare 1:** En utmaning har varit busskortet och Migrationsverket och tycker jag, för deltagarna.

**Verksamhetsledare 2:** Ja, en stor grej är också att de har fått flytta.

**Verksamhetsledare 1:** Och en del får flytta ganska långt bort härifrån och det blir ett avbrott i tillvaron när man känner att man är på gång.

I intervjuerna beskrivs dessa logistiska problem med hur deltagarna ska ta sig till verksamheten samt den påtvingade flytt som drabbar vissa deltagare som omständigheter som inverkar negativt på deltagarnas språklärande. I båda fallen motverkas nämligen den kontinuitet och stabilitet de behöver för att kunna lära sig språket under ordnade former.

Under perioden för vår datainsamling hände det ofta att ersättningen för deltagarnas busskort försenades flera veckor. Vid några tillfällen var förseningen till och med

upp till två månader lång. Konsekvensen för de deltagare som reser från andra kommuner är helt enkelt att de inte kan komma till språkgrupperna eftersom dagersättningen inte räcker till för att finansiera bussresorna. Trots de uppenbara problemen med busskorterna var det ändå många av de deltagare som påbörjat språkin introduktionen på Sensus som valde att fortsätta på Sensus även efter flytt till annan kommun.

### Familjesituation

En annan fråga som också relaterar till deltagarnas närvaro rör familjesituationen. Vi har redan tidigare nämnt den ovisshet och stress det kan innebära att tvingas leva i Sverige utan hela eller delar av sin familj. En annan sida av familjesituationen som lyfts fram som en försvårande omständighet i intervjuer med både verksamhets- och cirkelledare är ansvaret för barnen. Ansvaret för barnen beskrivs framför allt som ett hinder för kvinnorna när det gäller att delta i verksamheten, eftersom det främst är de som ansvarar för barnen.

En av verksamhetsledarna noterar att det tidigare var flest män som deltog i verksamheten, inte minst på grund av att ansvaret för barnen gjorde det svårt för en del kvinnor att närvara, både de som är ensamstående och de som bor tillsammans med sina män. Problemet med att få mammorna att delta har i sin tur föranlett diskussioner i verksamheten om hur frågan om ansvaret för barnen kan hanteras för att på bästa sätt göra det möjligt för både män och kvinnor att delta.

Ett sätt att hantera frågan har varit att ta upp och diskutera den med föräldrarna, såväl mammor som pappor: ”Det pratade vi mycket med familjerna om”, berättar en av verksamhetsledarna, ”att då kan pappan gå på ett och sen mamman gå på ett tillfälle”. I de fall där det är fråga om föräldrar som är ensamstående har ett sätt att hantera frågan varit att i enskilda fall låta föräldrarna ta med sig barnen, och att på bästa sätt lösa situationen på plats: ”Det har varit en del som är ensamstående eller inte haft ... De har fått tagit med sig barnet, så man har försökt att hitta lösningar”.

Oavsett hur frågan om ansvaret för barnen hanterats så uppstår dock en rad svårigheter, exempelvis i form av att barnen kanske inte vill åka tillbaka till förläggningen.

Jag vet en ensamstående. Hon hade sin flicka med sig. Man kan inte kräva av en liten flicka att sitta still i en och en halv timme. Det funkar inte ... hon tyckte det var så roligt, vi lekte och vi lagade mat och grejer. Så hon ville inte gå hem. Förstå att åka tillbaka ut till flyktingförläggningen som såg ut som

något som Gud glömde. Det var krokodiltårar, bara, så här (Verksamhetsledare).

I intervjuerna beskrivs en rad olika omständigheter som sägs forma deltagarnas möjligheter att delta och att lära sig språket, däribland familjesituationen och ansvaret för barnen. Sammantaget framgår det att deltagarnas förutsättningar att delta behöver ses i ett brett livssammanhang, som en förutsättning för att verksamheten ska kunna bidra till att deltagarna lär sig svenska.





# Undervisningens upplägg och genomförande

## Lokaliteter och planering

Språkgrupperna bedrivs i Sensus lokaler där även studieförbundets övriga cirkel- och gruppverksamhet bedrivs. Några rum var emellertid endast avsedda för språk-introduktionen, och finansierades av medel från AMIF. I anslutning till dessa rum hade deltagarna även tillgång till ett litet kök där de kunde koka kaffe, som Sensus bjöd på. Här hade deltagarna möjlighet att träffas både före och efter språk-grupperna, men många hade busstider att passa eller hade bråttom hem för att ta hand om sina barn, så det var allt som oftast inte så många som fikade i köket. Det fanns också en särskild ingång till cirkellokalerna som deltagarna använde för att inte behöva passera den del av huset där Sensus personal har sina kontor, och där även cirkelledarnas gemensamma kontor var belägna. Dessa lösningar vad gäller lokaler har, som verksamhetsledarna berättar, vuxit fram efterhand. När verksamheten med språkin-troduktion inleddes hade deltagarna tillträde till så gott som samtliga lokaler, en rörelsefrihet som deltagarna entusiastiskt tog vara på. Deltagarna rörde sig runt i lokalerna och in på kontoren, för prata och bekanta sig med dem som arbetade på Sensus. Enligt verksamhetsledarna skapade detta god stämning i verksamheten, men skapade samtidigt en extra arbetsbelastning, inte minst för dem som inte på något sätt var involverade i språkverksamheten. Mot denna bakgrund har tillgängligheten till lokaler begränsats genom en läsbar dörr mellan kontorsdelen och cirkelrummen.

Språkgrupperna var koncentrerade till vissa dagar i veckan och i regel pågick flera språkgrupper parallellt. Utifrån de observationer vi gjort framträder undervisningen som relativt lärarstyrd, det vill säga undervisningens upplägg och innehåll planeras och förbereds av cirkelledarna. Men det är också tydligt att cirkelledarna intar ett flexibelt förhållningssätt i undervisningen, genom att löpande lyssna in och plocka upp olika ämnen som aktualiseras från deltagarna. Så här resonerade en av cirkelledarna kring planering och en flexibel hållning i språkgrupperna.

Framför allt kommer det önskemål under lektionens gång. Det kommer upp saker: ”Hur fungerar det här?” Då kan man kolla. Verkar det vara så att alla är intresserade av att prata om det här, så kan man ändra lite inriktning på just den lektionen (Cirkelledare).

Varje cirkelledare ansvarade för sina respektive språkgrupper, liksom planerings-arbetet inför dessa. Men samarbetade också ibland med varandra, i den meningen att de inspirerade varandra till olika ämnen och tema för språkgrupperna och ibland

hjälpdes de åt i arbetet med att ta fram olika slags material och underlag till undervisningen.

I samtliga grupper genomfördes undervisningen med stöd av läroböcker specifikt avsedda för svenskundervisning för vuxna nybörjare i språket, anpassade för olika språknivåer. Flera av de böcker som cirkelledarna arbetade med används även i den kommunala sfi-undervisningen. Deltagarna fick alltså en egen lärobok för att arbeta med skrivövningar, textläsning och läxor. Läroböckerna kan därmed sägas ligga till grund för hur undervisningen struktureras. Utöver läroböcker användes även kopierat material som cirkelledarna själva tagit fram eller letat fram på nätet.

### Fokus på vardagssvenska

Språkundervisningen är inriktad mot ”vardagssvenska”, det vill säga ord och begrepp som är användbara för att göra sig förstådd i det dagliga livet och dess interaktioner. Ämnesmässigt var undervisningen oftast inriktad mot kunskap och information om det svenska samhället samt pågående händelser runtom i Sverige. Ett exempel på detta är ett pass som ägnades åt att prata om olika telefonnummer som deltagarna kan ringa när det händer en olycka eller när någon blir sjuk, som 112, 1177 och vårdcentralen. Vid detta pass gavs information om när respektive nummer ska användas och hur samtalen konkret går till. Ett annat illustrativt exempel är att veckan efter valet i september 2018 ägnades flera pass åt att prata om just valet, dels med fokus på glosor med anknytning till valet (såsom riksdag, regering och talman), dels med fokus på de olika partier som finns i riksdagen, vad det heter, vad de står för och vad Sverige har för statskick. Några av de frågor som behandlades under veckan var: Vem är Sveriges statschef? Vilken position har kungen? Hur ser relationen mellan statsminister och talman ut? I nästa citat fångas denna inriktning mot både det svenska språket och samhällskunskap på ett illustrativt sätt:

Att vi försöker få dem att lära sig om det svenska samhället och hur det fungerar. Inte bara det språkliga, utan att de även ska känna att de vet ... alltså, när de kommer ut härifrån så kommer de klara sig rätt bra. Att dom vet hur det fungerar. Vi pratar rätt mycket om skillnader i kultur, vi pratar om yrken, alltså lite grann hur de ska klara sig sen när de ska komma ut i arbetslivet (Cirkelledare).

En viktig utgångspunkt för undervisningen är alltså att den ska genomföras på ett sätt som i möjligaste mån ger deltagarna verktyg för att på egen hand kunna orientera sig och förstå hur saker och ting fungerar i det svenska samhället. Det kan handla

om konkreta saker som hur det svenska skolsystemet är uppbyggt, eller hur olika myndigheter fungerar, vilket exemplifieras med två citat från gruppintervjun med cirkelledarna:

Ganska mycket också om skolsystemet, för att en del föräldrar förstår inte, så att det blir hjälp till hela familjen. Så även om det bara är mamma och pappa som är här, men det känns som att de får hjälp av oss för att kunna klara sig som en familj. [...] Vi pratar om olika myndigheter hur systemet fungerar i Sverige. [...] Det är som blir stoffet [i språkgrupperna] (Cirkelledare).

Och vilka rättigheter och skyldigheter man har. Och det är något jag pratar mycket om med mina grupper. Och att man får ihop det i ett sammanhang. Till exempel om jag har varit hemma för vård av barn, så kan jag prata om det lektionen efter, vilka rättigheter som finns när mitt barn är sjukt. Och att man ... det blir väldigt bra, eftersom jag är man, då blir jag en förebild redan där, att det är jag som är hemma för vård av barn (Cirkelledare).

I båda fallen kan vi se att cirkelledarna förhåller sig till deltagarna inte enbart som avgränsade, enskilda individer. Utan deltagarna förstås som del av ett bredare socialt sammanhang, som föräldrar i behov av kunskap för att kunna orientera sig i sitt föräldraskap i Sverige och som individer med såväl rättigheter som skyldigheter. Denna bredare förståelse av deltagarna, deras villkor och behov, är ett återkommande mönster i vårt material. Inte minst återkommer ordet ”självständighet” i cirkelledarnas resonemang om deltagarna och arbetet med deltagarna. ”Jag vill att de jag undervisar ska kunna ta genomtänkta beslut”, underströk exempelvis en av cirkelledarna. Språket sågs viktigt för att deltagarna ska kunna göra sig förstådda och ”inte blir lurade”, som någon av cirkelledarna resonerade. Språket förstås i den meningen som en förutsättning för att deltagarna ska kunna bli självständiga medlemmar av samhällets gemenskap, med förmågan att fatta beslut efter eget övervägande.

I det föregående framgår att cirkelledarna använder sig själva och delar av sitt eget liv som underlag för undervisningen, inte minst i form av sitt eget föräldraskap. Om cirkelledaren, som i det fall som beskrivs ovan, varit hemma för vård av sjukt barn kan detta i sig vara underlag för undervisning, närmare bestämt som ett konkret exempel på de rättigheter som ges via det föräldraförsäkringssystem som byggts upp i Sverige. Dessutom kan cirkelledarens kön i detta sammanhang komma till användning, på så sätt att cirkelledaren i egenskap av hemmavarande pappa kan fungera som en förebild vars goda exempel också andra pappor kan följa i sitt eget föräldraskap.

Ett annat exempel på att just deltagarnas föräldraskap finns som ett närvarande tema i undervisningen är att samtliga cirkelledare inför julen valde att visa Astrid Lindgren-filmer på temat julfirande. De främsta argumenten för valet att visa just dessa filmer var att de illustrerade ett traditionellt svenskt julfirande, men också ambitioner om att introducera deltagarna till några av de filmatiseringar som gjorts av Astrid Lindgrens böcker, och detta just med tanke på att många av deltagarna hade barn som var i en passande ålder för filmerna.

## Fokus på normer och värderingar

Andra teman som uppmärksammades i språkgrupperna knöt an till de normer och värderingar som beskrevs som gällande i det svenska samhället, däribland jäm-ställdhet och lika rättigheter för kvinnor och män. Nedanstående intervjuцитat fångar några av de frågor som en av cirkelledarna berättade att hon brukar ta upp till diskussion i sina grupper:

Får du gifta dig med vem du vill? Eller vad är frihet för dig? Behöver alla mat? Ska alla ha rätt kläder? [...] Så får de diskutera det i smågrupper och sen redovisa högt. [...] Alltså, vi pratar mycket kvinnofrågor, alltså kvinnors rättigheter i Sverige som de inte har haft en aning om, eftersom det inte har funnits i deras hemländer och så. [...] Någonting som vi svenskar anser är helt naturligt idag, men som vi tänker, hur såg det ut i Sverige för hundra år sedan (Cirkelledare).

Kvinnors rättigheter lyfts här fram som en norm som blivit starkt rådande i Sverige, något ”som vi svenskar anser är helt naturligt idag”. Så har det dock inte alltid varit. Denna norm har nämligen vuxit fram i en historisk process. Därmed kan det specifikt svenska sammanhanget och det historiska perspektivet tillsammans användas som underlag för diskussion bland deltagarna, om både idag och igår, om Sverige och andra länder. Deltagare ges här möjlighet att lära sig språket och samtidigt om det svenska samhället. I linje med den uppmärksamhet som ägnats åt just kvinnofrågor bedrevs även en kvinnogrupp inom ramen för projektet #fokus. Under hösten 2018 initierades även en mansgrupp, där syftet var att skapa ett forum för att tala om könsrelaterade frågor. Två av de kvinnliga cirkelledarna ansvarade för kvinnogruppen medan den manliga cirkelledaren ansvarade för mansgruppen.

En annan cirkelledare gav ett annat konkret exempel på hur jämförelser i tid och rum kan användas som ett medel för att bedriva språkundervisning med ett tydligt samhällsperspektiv:

Vi pratar om värdet av facket historia till exempel, alltså arbetar-Sverige, hur det har förändrats, hur vi verkligen har lyckats att bygga det till vad det är i dag. Därför att många andra länder inte har kommit så långt, men de kanske är på väg (Cirkelledare).

I båda dessa fall – kvinnors rättigheter och facket historia – framträder Sverige av idag som ett land som nått längre än många andra länder, i kontrast till både hur det var ställt tidigare i Sverige och hur saker och ting fungerar i andra delar av världen. Mot denna bakgrund framstår ett fokus på just de normer och värderingar som vuxit fram och som bidragit till att skapa Sverige till den plats som det är idag som ett viktigt inslag i undervisningen.

Ett viktigt och återkommande inslag i den undervisning som bedrivs består i att delar av undervisningen förläggs utanför Sensus lokaler, där skilda aktiviteter som kan bidra till deltagarnas orientering i det svenska samhället arrangeras på en rad olika platser. Ett exempel på undervisning som ägde rum utanför de reguljära lokalerna var ett tillfälle där deltagarna tillsammans med en av cirkelledarna tog en promenad i centrum för att ta del av den information som ges på olika skyltar, såsom öppettider och benämningar på olika offentliga byggnader och lokaler. Denna information låg därefter till grund för en muntlig genomgång vid nästkommande tillfälle, där cirkelledaren presenterade benämningar av olika helgdagar (såsom julafton och midsommardagen) och principer för olika affärers och myndigheters öppettider.

Utöver denna typ av aktiviteter genomfördes även en rad studiebesök. Under den tid vi samlade in vårt material på Sensus gjordes bland annat studiebesök på kommunens rådhus och en studieresa till riksdagen. Kvinnogruppen gjorde även ett studiebesök på en mammografiavdelning och de bjöd in några av regionens hälsokommunikatörer för att informera om hur det svenska sjukvårdssystemet med vårdcentral och sjukhus är organiserat. Inom ramen för #fokus arrangerades även aktiviteter för att på olika sätt främja kontakten och mötesplatser mellan asylsökande familjer och svenska familjer, exempelvis att familjer med olika bakgrund träffades för att laga mat tillsammans. En återkommande utmaning för dessa aktiviteter har dock varit att få med ”svenska familjer” på de träffar som anordnats.

## Nedslag i undervisningens praktik

Gruppen omfattar i dag en kurdisktalande kvinna och hennes tjugåriga dotter. Med sig till gruppen har kvinnan också två mindre barn i förskole-åldern. Utöver dessa deltagare är det en persisktalande man i gruppen och två kvinnor från Afghanistan. Gruppen leds egentligen av två cirkelledare, men i dag är

det bara en cirkelledare eftersom den andra cirkelledaren är sjuk. Dagens grupp ägnas åt att gå igenom olika slags bostadsrum, såsom kök, badrum, vardagsrum etc. Rummen finns illustrerade med bilder på pappers-kopior som alla deltagare fått varsitt ex av. Bredvid bilderna finns det rader där benämningen för respektive rum ska skrivas ner.

Ovanstående beskrivning är tagen från en fältanteckning som är gjord under en deltagande observation. Beskrivningen illustrerar ett undervisningsmoment i en språkgrupp på nivå 1 och 2. Cirkelledaren stod längst fram i rummet framför en whiteboard och borden som deltagarna satt vid var placerade i en hästskoform, med plats för femton till tjugo personer. Cirkelledaren använde tavlan flitigt för att skriva upp de ord som kom upp under undervisningstillfället och skrev dem i både versaler och gemener. Ibland kompletterades orden med en enkel bild, för att ytterligare illustrera ordet. Dialogen mellan cirkelledaren och deltagarna nedan är noterad under samma undervisningstillfälle.

**Cirkelledare:** ”Vet ni vad det här är?” Pekar på en av bilderna.

**Manliga deltagaren:** ”Rum”.

**Cirkelledare:** ”Ja, men mer, vardagsrum”. Uttalar ordet långsamt och artikulerar väldigt väl. Skriver därefter ordet på tavlan, både i versaler och gemener. Gruppdeltagarna antecknar samma sak på sina kopior.

**Cirkelledare:** ”Ett rum som heter vardagsrum eftersom vi är där nästan varje dag, måndag, tisdag, onsdag”. Fortsätter att rabbla alla veckodagarna.

**Cirkelledare:** ”Nästa! Vad är det här?”

**Manliga deltagaren:** ”Sova rum”.

**Cirkelledare:** ”Sovrum”. Deltagarna skriver även detta ord på sina kopior efter att cirkelledaren har skrivit det på tavlan.

**Cirkelledare:** ”Ska vi ta nästa?! Vad är det här?”

**Manliga deltagaren:** ”Badrum”.

**Cirkelledare:** ”Kan ni fler namn på badrum?” Det blir tyst, ingen svarar.

**Cirkelledare:** ”Det finns fler namn. Den som är här ute [pekar mot korridoren] kallar vi toalett. Har ni hört det? Toalett”. Artikulerar väldigt väl och tydligt. Någon i gruppen upprepar högt ordet toalett.

**Cirkelledare:** ”Sedan finns det ett namn till på toalett, WC. Alla de här namnen, badrum, toalett, WC, är alla samma rum. Vet ni vad skillnaden är på toalett och badrum? Badrum brukar ha dusch eller badkar och då blir det ett badrum. Ritar en dusch och ett badkar på tavlan.

Därefter fortsatte genomgången rum för rum: garderob/klädskammare, tvättstuga/tvätttrum. Det var mest den manliga deltagaren som svarade på cirkelledarens frågor om rummen. Deltagaren förtydligade och översatte även en del till de båda kvinnorna som var från Afghanistan. Dessa kvinnor var mestadels tystlåtna och pratade lågmält med varandra vid ett fåtal tillfällen. Kvinnan med de små barnen var stundtals upptagen av barnen. Den äldre dottern satt på egen hand och jobbade med ett språkstest. Hon slog upp vissa en orden i mobilen. Hon var i tjuogoårsåldern och alltså för gammal för att gå på gymnasiet språkintröduktion. Hon skulle snart börja på sfi och deltog i Sensus språkintröduktion i väntan på att få börja där. Cirkelledaren avslutade genomgången med att säga: ”Ska vi säga tillsammans?” och ”Vad är det här?” Varje deltagare uppmanades därefter att upprepa de ord som cirkelledaren sade. Därefter fick alla en kopia med övningar som handlade om alfabetet att arbeta med på egen hand. I rummet fanns också alla bokstäverna i alfabetet uppsatta med bilder på en av väggarna – som i ett klassrum för de nedre årskurserna. Bokstäverna var skrivna i både gemener och i versaler och illustrationen visade på något som börjar på den aktuella bokstaven. Cirkelledaren gick runt i rummet och hjälpte deltagarna med övningarna. Ibland använde cirkelledaren mobilen för att illustrera enskilda ord.

I båda dessa illustrationer fångas flera av de återkommande iakttagelser som gjorts vid våra observationer. En första iakttagelse som kan göras är att undervisningen är tämligen styrd av cirkelledaren. Det är cirkelledaren som ställer frågor medan deltagarna svarar. Vid detta specifika tillfälle är det tydligt att cirkelledarens uppmärksamhet är riktad mot det svenska språket. ”Så länge alla samtal sker på svenska så är jag nöjd, så att det blir språkträning”, som en av cirkelledarna resonerade. Vidare illustreras vid detta tillfälle hur fokus tydligt ligger på så kallad vardagssvenska, det vill säga på ord som är användbara i vardagligt tal. Cirkelledarens agerande under undervisningstillfället illustrerar även andra drag som återkom vid observationerna, såsom att sätta in orden i sammanhang, ge exempel på synonymer, skriva dem på tavlan och uppmana deltagarna att uttala och upprepa orden i rundor, både i grupp och enskilt, samt att skriva orden i läroboken eller på kopierat material.

Vad som däremot inte illustreras i dessa exempel är högläsning, ett vanligt inslag vid de undervisningstillfällen vi observerade. Det var vid dessa tillfällen vanligt att deltagarna tränade språket just genom att läsa olika textavsnitt i läroböckerna högt inför varandra. Framför allt i grupperna på nivå 1, där många av deltagarna är analfabeter. Där arbetade cirkelledarna mycket med repetition, genom att ställa frågor om det



föregående undervisningstillfället och vad deltagarna uppfattade att de lärt sig vid detta tillfälle.

Följande illustrationer hämtad från våra fältanteckningar ger några ytterligare illustrationer av det vi ser som uttryck för en mer lärarstyrd pedagogisk hållning. Den första illustrationen är hämtad från ett undervisningstillfälle för en grupp på nivå 1:

Cirkelledaren inleder lektionen med att ta fram sin mobil, pekar på den med pekfingeret, blickar ut över gruppen för att fånga deltagarnas blickar och kommunicerar med denna handling att alla ska stänga av sina mobiler, varpå deltagarna nickar, hummar och ler bekräftande och stänger av sina mobiler. Därefter säger cirkelledaren: ”Först och främst svenska här, inte dari, inte arabiska, bara när man inte förstår”.

Det som blir framträdande i denna illustration är den knapphändig och samtidigt uppfordrande kommunikationen från cirkelledarens sida, som inte lämnar något egentligt utrymme för deltagarna att ha synpunkter på att, i detta fall, ljudet på mobilerna ska stängas av. Det är cirkelledaren som sätter ramarna för ordningen i rummet och som intar en styrande hållning i förhållande till deltagarna.

Ett liknande förhållningssätt framträder i nästa illustration, som även denna är en fältanteckning från ett undervisningspass för en grupp på nivå 1. Deltagarna satt var och en för sig och arbetade med en skrivövning. Det var många av deltagarna som hade frågor till cirkelledaren, som just vid detta tillfälle var ensam cirkelledare. Frågorna rörde bland annat hur de skulle utföra uppgiften och om de förstått den på rätt sätt. I följande sekvens ges några exempel på hur cirkelledaren mötte deltagarnas frågor om hjälp.

”Vänta! Jag måste först hjälpa...”

”När jag är upptagen får man vänta”.

”Nu är det Z:s tur, din tur kommer”.

”Stressa inte, ta det lugnt”.

”Inte titta [på rätt svar] Y, jag vill att du lär dig själv”.

När två kvinnor börjar tala med varandra tvärs över rummet, griper cirkelledaren in. ”Får man skrika så?” ”Inte skrika, man kan komma över och prata. Ser du?” Pekar på andra deltagare i rummet. ”Här sitter några två och två och arbetar, inte bara skrika då”.

Här ser vi också ett mönster av att cirkelledaren intar en styrande roll i förhållande till deltagarna. Vad som på samma gång är viktigt att notera här är att cirkelledarna i

andra sammanhang framhöll betydelsen av att undervisningen inte fick bli allt för ”lärarstyrd”. Undervisningen tar med andra ord form i ett spänningsfält mellan olika undervisningsformer och -ideal.

## Folkbildningens tradition och dess potential

Enligt de verksamhets- och cirkelledare som vi har intervjuat så spelar folkbildningens tradition en både viktig och naturlig roll i den verksamhet kring språkin introduktion som Sensus bedriver. Folkbildningen beskrivs som en väl etablerad tradition i Sverige, en tradition som bygger på demokrati och medborgerligt deltagande. Folkbildningen har sedan länge en viktig funktion i det svenska samhället och en stor del av befolkningen i Sverige har på ett eller annat sätt kommit i kontakt med folkbildningens olika verksamheter. Folkbildningen har därigenom bidragit till att grundläggande idéer om demokrati och medborgerligt deltagande spridits och så småningom fått en bred förankring i det svenska samhället. Inte minst framhålls det att de som deltar i folkbildningens verksamheter med tiden utvecklar en slags föreningsvana. De verksamhets- och cirkelledare som vi har intervjuat menar att detta i sin tur bidragit till att en stor andel av befolkningen i Sverige utvecklat en sådan föreningsvana.

Mot denna bakgrund lyfts också folkbildningens betydelse fram i relation till migranter, särskilt de som är nyanlända. Inte minst framhålls här den princip om frivillighet som är stark inom folkbildningen liksom idén om att lärande bygger på jämlika relationer mellan cirkelledare och deltagare, där var och en lär av varandra. Med grund i denna tradition ges goda möjligheter att bedriva undervisning i mindre grupper där deltagarna ges tillfälle att vara aktiva, att påverka undervisningen och dess innehåll. Två cirkelledare beskriver i en intervju just folkbildningens potential enligt följande:

**Cirkelledare:** Det är frivilligt. Det är en väldigt demokratisk tanke i det.

**Cirkelledare:** Mm. Och det är lika mycket ta och ge. Alltså, vi tar lika mycket del av deras erfarenheter som vi ger av våra. [...] Alltså, just folkbildningstanken är väldigt tilltalande.

En annan sak som framkommer i intervjuer och mer informella samtal med cirkelledare såväl som under de observationer vi genomfört är att Sensus är en plats som både ska vara och är välkomnande. Att det är viktigt att bemöta deltagarna på ett inkluderande sätt. Exempelvis som det formuleras i de två följande citaten från en intervju med cirkelledarna:

**Cirkelledare:** Att de känner att de kommer till tals, att det är ingen som bedömer dem utifrån varifrån de kommer. Att det finns ... de bemöts inte med diskriminering, utanförskap och så vidare, utan de är här för att lära sig på samma villkor. Det finns ingen skillnad mellan mig som ledare eller dem. För att vi lär av oss ... alltså ... av varandra.

**Cirkelledare:** Ja, men det handlar om möten och jag tror att vi är bra på att se människor. Jag kan tänka mig att på många andra ställen så kanske man inte får ... Det kanske är jättejättemånga. Här är det inte extremt stora klasser och sånt längre och det är mindre. Att man blir bemött på ett ... nu ska jag inte säga ett bättre sätt men jag tror att vi är duktiga på möten, att man fångar upp människor, att man känner sig ... att man blir sedd och allt det här och att man ... efter varje människas nivå och allt och utifrån det.

Cirkelledarna beskriver här formen för den språkintrödd som bedrivs i de olika språkgrupperna som grundad i folkbildningens pedagogik. I detta sammanhang betonas framför allt dialogen som väsentlig för genomförandet av själva verksamheten. Både verksamhetsledarna och cirkelledarna betonade att de arbetar mycket på sitt bemötande av målgruppen, för att alla ska känna sig välkomna när de kommer till Sensus och för att Sensus ska vara en välkomnande och öppen miljö. Under materialsamlingen har vi också kunnat notera att stämningen i regel är uppsluppen där det förekommer mycket skratt och skämt i mötet mellan cirkelledare och deltagare.

## Spänning mellan skola och folkbildning

Samtidigt skapar arbetet enligt folkbildningens tradition en rad utmaningar, inte minst eftersom denna tradition är obekant för många av deltagarna. Cirkelledarna menar att en viktig del av arbetet består i att på olika sätt förmedla och förklara folkbildningen, dess tradition och ideal. En cirkelledare beskrev denna uppgift på följande sätt:

Sedan känns det också att man kanske har lite mer ansvar då. För att de ser en som en ledare. Men att man försöker förklara hur folkbildningen fungerar. När man har förstått det någorlunda bra så tror jag att det blir en avslappnad atmosfär. Det finns ingenting som är tvunget. Alltså, man blir inte påtvingad att göra något. [...] Det berättade deltagarna att det hade de svårt med från början, för de var vana att se det här som skola. De tycker fortfarande det. Men just den formen, att det sker en dialog och en diskussion (Cirkelledare).

Cirkelledaren beskriver deltagarnas förväntningar på språkinstruktionen som i flera hänseenden skilda från de principer som Sensus verksamheter faktiskt är organiserade enligt. Enligt den beskrivning som görs har många av deltagarna förväntat sig att möta en skola, arrangerad enligt klassiskt snitt, med lärare som talar om för dem vad de ska göra, vad som är rätt och vad som är fel. Medan den språkinstruktion som erbjuds snarare tar avstamp i folkbildningen och dess principer om frivillighet och dialog mellan cirkelledare och deltagare. För cirkelledarna gäller det i detta sammanhang att på olika sätt arbeta med dessa förväntningar.

Den bild som cirkelledarna ger av deltagarnas förväntningar bekräftades i mångt och mycket både under observationerna och intervjuerna med deltagarna. Vi kan utifrån detta material konstatera att deltagarna återkommande förhåller sig till cirkelledarna just som lärare, att de låter sig ledas som om de vore elever genom att till exempel svara på cirkelledarnas frågor, träna på att uttala orden och att skriva dem. Värt att notera är dessutom att deltagarna, såväl i intervjuer som under de observationer som genomförts, nästintill uteslutande omtalar cirkelledarna som just lärare.

En viktig del i arbetet med att möta deltagarnas förväntningar består i att göra deltagarna vana vid att lära sig inte bara individuellt utan också kollektivt, genom samtal och diskussioner med andra. En av cirkelledarna framhöll att det handlar om att göra deltagarna aktivt delaktiga i undervisningen.

Och jag tror att mycket av sättet vi tänker på är väl lite grann också det här att förbereda dem på att om de börjar studera högre upp, så är det mycket sånt de kommer att mötas av. [...] De behöver lära sig att diskutera i grupp. [...] Många har haft synen att det bara är ... lärarsynen, att det bara är lärarens åsikter som räknas. Och så står den och håller en monolog en hel lektion. [...] Men att de ska känna sig delaktiga i att ha rätt att uttala sig (Cirkelledare).

Här åskådliggörs ännu en gång ett glapp mellan å ena sidan folkbildningens ideal och cirkelledarnas ambitioner om dialog och värnande av deltagarnas delaktighet i undervisningen, dess planering och innehåll, och å andra sidan deltagarnas förväntningar på hur en lärare ska arbeta och bedriva undervisning. Här framkommer även att arbetet med deltagarnas förväntningar är viktigt inte bara därför att det kan ge deltagarna information och kännedom om de pedagogiska tankar som omger språkinstruktionen, utan också därför att det kan göra dem förberedda och väl rustade inför en fortsatt utbildningsbana i Sverige. Inskolning i folkbildningens tradition är med andra ord viktigt både här och nu och inför framtiden.

Användande av prov är ett annat exempel på samma slags spänning mellan å ena sidan cirkelledarnas syn på kunskap och hur lärande går till och å andra sidan deltagarnas förväntningar och ambitioner att tillägna sig det svenska språket och att få svar på vad som är rätt och fel. Några av cirkelledarna berättar att de åter-kommande arbetar med prov i undervisningen, delvis på grund av önskemål från vissa deltagare, för att testa och utvärdera vad de lärt sig. Andra cirkelledare var dock av motsatt uppfattning: att deltagarna *inte* lär sig mer genom att de genomgår särskilda prov och att prov därför bör undvikas.

Jag tror också att det är väldigt viktigt att man inte blir bedömd. Att det inte är så att man ska få ett betyg, det är inte därför man är här. Utan man är här för att lära sig (Cirkelledare).

Det argument som görs gällande här är att prov inte riktigt passar in i folkbildningens ideal. Utifrån detta ideal kan det snarare ses som viktigt att *inte* bedöma deltagarna genom exempelvis prov och betyg. Av denna anledning är det också viktigt att få deltagarna att förstå vad denna syn på lärande går ut på och att acceptera densamma. Som alternativ till prov föreslås här istället regelbundna uppföljningar, där cirkelledare tillsammans med deltagarna pratar om ”hur det går med studierna”.

## Undervisning som kontinuerligt lärande

Som vi noterat tidigare finns det bland cirkelledarna inte någon större erfarenhet av att bedriva undervisning, framför allt inte när det gäller att lära ut ett språk. Att bedriva undervisning är därmed en utmaning i sig, inte minst med den aktuella målgruppen. Mot denna bakgrund beskrev cirkelledarna under intervjuerna att de ständigt lärde sig nya saker och skaffade sig nya erfarenheter, genom att just undervisa. Som en av cirkelledarna berättade:

Ja, man lär sig mycket i själva ... när man redan är i båten om man säger så. Eller jag har lärt mig ganska mycket, eller jättemycket. [...] Alltså, jag har aldrig förut försökt ... eller lärt ut svenska. Jag har aldrig varit lärare. Alltså på det viset. Men det har man lärt sig lite grann, hur man undervisar folk som inte kan läsa och skriva. Så man försöker själv så här och googlar och ja, lite på fritiden så där, hur gör man när man gör det här, frågar lite runt omkring. Och det tycker jag själv har lärt mig lite (Cirkelledare).

I brist på tidigare erfarenhet av att undervisa i språk beskriver cirkelledaren det mödosamma arbetet med att lära sig själv att undervisa just det genom att undervisa,

genom att fråga andra, genom att googla med mera. Eller som en annan cirkelledare berättade:

Ja, men det lär man sig hela tiden. Man provar olika sätt och lär ut på. [...] Testar det som funkar. Funkar inte det, provar man någonting annat (Cirkelledare).

Även denna cirkelledare beskriver undervisningen som en lärande process som går ut på att pröva sig fram och att helt enkelt se vad som fungerar. I den meningen har undervisningen varit en lärande process inte bara för deltagarna utan även för cirkelledarna. En annan cirkelledare beskrev en viktig del av arbetet med att utveckla undervisningen genom att pröva sig fram, nämligen att lära sig vilka metoder som kan användas för att möta de enskilda individer som finns i grupperna, så att de anpassas efter just deras sätt att lära sig:

Precis. Man har fått ta väldigt mycket av småkunskaper man har haft sen tidigare. Alltså, det här som man har lärt sig, alla olika sätt att lära och anpassa sin undervisning utefter ... ja, men grupp efter situation. Alltså ska det vara visuellt lärande eller ska det vara att man bara pratar? Eller ska man skriva, ska man visa? Alltså, så att man har fått testa väldigt många olika sätt att undervisa på (Cirkelledare).

Utmaningen att hitta de metoder som på bästa sätt kan nå enskilda deltagare utifrån deras specifika förutsättningar upprepas i cirkelledarnas berättelser. Utmaningen är dock långt ifrån unik för just detta sammanhang. Motsvarande utmaning när det gäller att på olika sätt individanpassa undervisningen har vi kunnat identifiera även i andra undervisningssammanhang – för vuxna såväl som för unga, nyanlända eller inte (se t.ex. Skolforskningsinstitutet 2019). Möjligen kan denna generella utmaning te sig särskilt svår för de som är satta att bedriva undervisning som tidigare varken har utbildat sig till eller arbetat som lärare eller på annat sätt tidigare varit verksam i det specifika sammanhang där undervisningen genomförs.

## Behovet av gränsdragningar

Cirkelledarna är i intervjuerna tydliga med att fokus för verksamheten är att lära nyanlända det svenska språket och erbjuda samhällsinformation. Denna målsättning är även uttalad i det projekt som verksamheten är del av. Som en av cirkelledarna berättade:

Sedan har vi dragit en gräns. Det finns redan uttalat i projektet, att vi inte ska vara en social verksamhet. Utan vi ska jobba med integration och undervisning och samhällsinformation (Cirkelledare).

Här dras alltså en gräns mellan vad projektet och verksamheten syftar till och vad som därmed faller utanför. Av denna anledning hamnar det som omtalas som social verksamhet utanför uppdraget. Samtidigt är denna gränsdragning inte enbart ett resultat av en formell målsättning, utan av intervjuerna framgår även att gränsdragningen vuxit fram under resans gång. Som en cirkelledare beskrev denna förändring:

Det fanns ett stort behov av att just ringa till olika myndigheter eller hjälpa dem [deltagarna] att fylla i blanketter och så där i början. Så det var då vi kopplade in kyrkan och deras verksamhet för råd och stöd, som hjälpte till med såna frågor (Cirkelledare).

Efterfrågan på olika slags socialt och praktiskt stöd tycks tidvis ha varit mycket stor från deltagarnas sida. Under projektets början tycks det bland cirkelledarna också ha funnits en vilja att möta denna efterfrågan genom att erbjuda olika slags stöd. Som en av verksamhetsledarna beskrev arbetet under den första tiden:

Jag tror det kan ha varit över hundra och de bara kom och kom och kom, och vi satte inga gränser direkt då, för vi hade inga tydliga ramar. [...] De kunde komma med papper, till exempel, som det står på svenska och ville ha hjälp med. Mycket såna saker de inte förstod. Kontakt med ... och jag menar, kanske sjukvård. Allting som rör livet när det blir ... (Verksamhetsledare).

Efterhand blev det allt mer uppenbart att det inte gick att mätta behovet av stöd och cirkelledarna började hänvisa till andra aktörer för sådant stöd, exempelvis kyrkan. Men det kunde även handla om att hänvisa vidare genom att ge deltagarna ett telefonnummer dit de kunde ringa för att få stöd med specifika frågor. Som en annan cirkelledare berättade:

Jag jobbar väldigt mycket med att kommer det någon och frågar mig: ”Kan du hjälpa mig med det här?” Ofta handlar det om avslag från Migrationsverket. Då säger jag: ”Nej, jag kan inte göra det, men jag kan ge dig telefonnummer här eller mejladresser” (Cirkelledare).

Här görs således tydliga gränsdragningar, som avgränsar det cirkelledaren ser som sin roll och sitt ansvar från det som inte tillhör. Frågor som är av mer praktisk natur, såsom rådgivning gällande deltagarnas asylprocess, hänvisas därför vidare till andra

aktörer. Snarare än att själv föra deltagaren vidare till den kontakten, genom att exempelvis ringa å deltagarnas vägnar, så uppmanas deltagarna själva ta sådan kontakt.

Sådana kontakter underlättas av samarbeten med en rad olika aktörer, inte minst med kyrkan och dess diakoni, för att exempelvis förmedla samtalsstöd för de deltagare som behöver sådant. Ett nära samarbete finns även med den ideella organisationen SALO (Sveriges anställningslösas landsorganisation) som finns tillgängliga på Sensus en förmiddag i veckan för att erbjuda stöd med exempelvis telefonsamtal till olika myndigheter, att följa med på möten, eller med att läsa och förstå meddelanden eller beslut från myndigheter. ”Det är A och O att jobba i nätverk”, konstaterade en av verksamhetsledarna. ”Vi kan inte vara bra på allt, men är vi många så kan man bli mycket, mycket bättre”.

De gränser som dras görs på flera sätt. En form av gränsdragning görs mellan det professionella och det privata. Som denna cirkelledare skildrade det:

I början var det: ”Okej jag ska hjälpa till så mycket jag kan”. Och nu har man lärt sig mer att jag kan inte göra allting. Det är inte min uppgift egentligen, utan det är ... jag ska vara ... jag ska hålla mig inom folkbildningen. Så nu har man blivit bättre på att dra den gränsen och säga: ”Okej, jag hör dig. Men jag kan hänvisa dig här, för de kan hjälpa dig att lyssna. Eller de kan hjälpa dig med den problematik du har”. Så man har blivit bättre på att dra den yrkesrollsgränsen mot det privata (Cirkelledare).

Enligt denna beskrivning var socialt stöd något som erbjöds under projektets början, men som efterhand minskat i omfattning. Denna förändring motiveras dels med argumentet att ”jag kan inte göra allting” och dels att det ”inte är min uppgift”. Det görs med andra ord en professionell gränsdragning mellan de yrkesverksamma i projektet och deltagarna. I citatet görs denna gränsdragning dessutom i relation till folkbildningen: ”Jag ska hålla mig inom folkbildningen”.

Även i våra fältanteckningar ges exempel på hur hållningen att inte erbjuda deltagarna allt det sociala stöd de efterfrågar, är motiverad utifrån ”folkbildnings-tanken”.

Projektledningen och cirkelledare betonar att de inte arbetar med att stödja deltagarna i olika myndighetskontakter, dels för att det skulle kräva alldeles för mycket av dem, dels utifrån folkbildningstanken, att inte ta om hand för mycket, att deltagarna är vuxna och kompetenta människor. Ambitionen är snarare att försöka lotsa dem vidare till andra som kan hjälpa dem med olika



saker. Cirkelledare går inte heller in i deltagarnas asylärenden, en uttalad hållning, utan hänvisar dem till olika grupper som stöttar asylsökande på orten (Fältanteckning).

Gränsdragningar görs dock inte bara i relation till vad som ingår i projektet och inte, rent innehållsligt. Gränsdragningar görs även ifråga om tid, där cirkelledare på olika sätt tydliggör för deltagarna när de är tillgängliga och inte. Detta framgår exempelvis av följande fältanteckning:

Deltagarna kan nå projektmedarbetarna på en arbetsmobil. Den mobilen har projektmedarbetarna med sig även på fritiden. En del svarar bara i den fram till klockan fem, men kan ändå ta emot sms-meddelanden från deltagare som exempelvis anmäler frånvaro inför nästa dag. [...] På ett annat projektmöte uppstod en diskussion om att gruppdeltagare skickar meddelanden via Messenger sent på kvällarna för att meddela sin frånvaro i gruppen följande dag. Projektmedarbetarna konstaterar att de inte kan vara rimligt att svara på sådana meddelanden sent, utan enades om att samla ihop dem till morgonen därpå för att svara på dem då. Den riktlinje de höll sig till i detta beslut är myndigheters ålägganden att svara inom 24 timmar (Fältanteckning).

Gränsen för tillgänglighet på telefon åskådliggör också hur cirkelledarna skapar sitt uppdrag som ett jobb, där de professionella har vissa arbetstider och specifika uppdrag att sköta. Det som går utanför detta uppdrag hänvisas då vidare till andra instanser.

En form av gränsdragning som återkommer i intervjuerna knyter an till distinktionen mellan det professionella och de privata och den rör behovet av att hålla en viss distans till deltagarna, deras liv och deras behov. I det följande resonerar en av cirkelledarna kring behovet av distans i relation till deltagarna och hur detta kan vara en svår avvägning.

Väldigt ofta upplever jag att de vill berätta för oss vad som händer i deras liv och vad som hänt. Alltså vi brukar bara ställa lätta frågor för att lära känna dem. ”Hej, vad heter du?” ”Var kommer du ifrån?” ”Vad jobbade du med innan du kom till Sverige?” Jag tror de känner att vi visar intresse och att vi har tid att lyssna på deras historia och svar. Så fortsätter de att dela med sig av vad som händer under tiden sedan med deras liv. [...] jag vill gärna ibland inte få höra allt, för jag känner att: det är inte min uppgift egentligen. Vad ska jag göra med den informationen (Cirkelledare)?

Å ena sidan beskrivs här ambitionen att i verksamheten öppna upp för samtal med deltagarna, genom att cirkelledaren lyssnar och ställer frågor. Detta har, som cirkelledaren beskriver det, i sin tur skapat en vilja bland deltagarna att dela med sig av vad de tänker och känner och vad som händer i deras liv. Å andra sidan kan denna vilja bland deltagarna att öppet dela med sig av vad som sker i deras liv skapa tillfällen där cirkelledaren får ta del av information som kan vara nog så svåra att hantera och som de allra helst inte skulle ha velat ta del av över huvud taget. Återigen aktualiseras därmed frågan om hur gränser kan och bör dras mellan det professionella uppdraget och det personliga engagemanget. Det cirkelledarna ger uttryck för är svårigheterna med att möta deltagarna där de befinner sig, med öppenhet och respekt, samtidigt som de inte låter sig bli *allt för* engagerade och involverade i deltagarnas levnadsöden, vilket de riskerar att bli när de får kännedom om ingående uppgifter om deras liv.



## Deltagarnas meningsskapande

Som vi har sett tidigare är det en varierad skara av deltagare som utgör verksamhetens målgrupp. Det finns de som har uppehållstillstånd, varav vissa har vistats i landet under många år, medan andra fortfarande väntar besked på sin asylansökan och har varit i landet under kortare tid. Vissa har längre studier bakom sig, från tidigare hemländer, medan andra helt eller delvis saknar tidigare studier. Somliga är yngre, andra äldre. Denna variation återspeglas också i deltagarnas berättelser om hur det är att delta i Sensus verksamhet. Samtidigt finns det samstämmighet i deltagarnas berättelser.

### En meningsfull plats

När det gäller deltagarna och deras meningsskapande så framgår det av de intervjuer vi har genomfört att Sensus verksamhet upplevs som både viktig och meningsfull för de som deltar i den. Deltagarna ger i intervjuerna samfällt uttryck för att de uppskattar att delta i de aktiviteter som organiseras inom ramen för verksamheten. Verksamheten tillskrivs en rad positiva värden. Platsen tillskrivs först och främst ett stort värde när det gäller att lära sig det svenska språket. Men framför allt riktar deltagarna stor uppskattning till cirkelledarna. Ett talande exempel på denna uppskattning är hur av deltagarna beskriver ledarna som en syster.

De säger: ”Du måste studera si och så”. Vi får papper och så där och vi får även råd som de säger så här att: ”På det här sättet kan du lära dig bättre”. [...] Bättre än det här kan det inte bli, faktiskt. [...] Alltså, jag gillar faktiskt mina lärare som min syster, vet du (Deltagare 1).

När deltagarna beskriver ledarna så är omtanke, hjälp och stöd några av de ordval som återkommer. Flera berättar om hur de har gjort stora framsteg när det gäller både förmågan och modet att prata svenska. Inte minst framhålls ledarnas förmåga att möta deltagarna där de är, i form av ett varierat upplägg av övningar där språkligt lärande kan stimuleras till exempel genom konkreta illustrationer av hur saker och ting fungerar i Sverige. En av deltagarna som just lyfter fram betydelsen av att ledarna använder sig av sådana illustrationer från det svenska samhället för att stimulera till samtal, där de ges möjlighet att använda sig av de nya ord de lärt sig för att på så sätt utveckla språket, berättar så här:

De är jätteduktiga, för egentligen kunde jag inte prata svenska innan, men så fort jag började här, jag lärde mig bra svenska. [...] När vi sitter i klassen, vi

får typ en text vi ska läsa och vi ska förstå det. Och det är säkert det är nya, alltid nya ord i de här texterna som vi får. [...] De här svåra orden, så står läraren och förklarar vad de betyder och så. Till och med vissa saker som han brukar berätta också, berätta om någonting här i Sverige och då sitter vi och diskuterar detta och lär oss hur svenska kulturen eller kunskapen, hur den ser ut och så (Deltagare 4).

Flera av deltagarna uttrycker på ett liknande sätt sin uppskattning över att de aktiviteter som organiseras varvas med språkinläring och inslag som introducerar deltagarna till det svenska samhället.

### Språket som nyckel

En berättelse som ofta återkommer är den om språket som det främsta medlet för att etablera sig i det svenska samhället. I linje med denna berättelse beskriver flera av deltagarna språket i metaforiska termer, som den *nyckel* som öppnar dörren in till samhället.

Språket är största vägen för mig och jag måste klara bättre med språket för att det är en nyckel till allting, och därför ... utan språket kommer jag ingenstans (Deltagare 2).

Av intervjuerna framgår att ledarna aktivt har banat väg för en sådan förståelse genom att just framhålla språkets betydelse för deltagarna, som nyckeln in i det svenska samhället.

Det första de lärde oss, det är att man ska lära sig svenska. För att här i Sverige, det är nyckeln till allt. [...] De lärde oss mycket, mycket det här att det är jätteviktigt med språket, svenska språket (Deltagare 4).

Hos denna deltagare finns som bland de allra flesta deltagare vi intervjuat en stark tilltro till språket som medel för att finna sig tillrätta i samhället. Genom att lära sig svenska skapas bättre förutsättningar för att skapa kontakter, kunskaper och relationer som i sin tur kan leda till arbete och försörjning. I linje med denna tankegång tillskriver deltagarna verksamheten ett stort värde, som en plats där de ges möjlighet att lära sig språket och språket som ett steg i riktning mot fortsatt etablering i samhället.

Tacksamheten över att få möjlighet att lära sig språket liksom stoltheten över de framsteg som gjorts är påtaglig, särskilt bland vissa. Låt oss ge ett illustrativt exempel. En av intervjuerna hade just avslutats och det var dags att lämna lokalen. Då beskrev deltagaren den lycka han kände när han plötsligt förstått talesättet att ”sova på saken”. Han hade hört detta talesätt flera gånger tidigare och hade alltid tyckt att det var ett märkligt sätt att uttrycka sig på. Han kunde inte förstå vad personen i fråga ville ha sagt med att ”sova på saken”. Men så plötsligt insåg han vad uttrycket syftade på och tyckte att det var ett fantastiskt talesätt som han nu själv brukade använda. Denna insikt hade också väckt hans nyfikenhet och vilja att lära sig fler talesätt. Han berättade att det senaste han lärt sig var ”det knallar och går”. Denna glädje över att hitta ingångar och bitvis erövra det svenska språket är ett tema som upprepas i intervjuerna.

### En plats för gemenskap och vänskap

Men verksamheten beskrivs inte bara som en viktig plats för språkligt lärande. Den beskrivs också som en viktig *social* plats, en plats som gör det möjligt att komma i kontakt med andra människor och för att umgås. Nästa citat är från en av de deltagare som lyfte fram Sensus som en värdefull plats just med hänsyn till dess sociala dimension.

För min del tycker jag inte att det finns något som är dåligt [med Sensus]. Jag tycker att allt är bra med det här. [...] Man får nya kontakter och man lära känna nya människor från ... olika länder. Den grupp man är med ... Då lär man ju känna dem och man blir nästan som vänner (Deltagare 8).

På Sensus skapas kontakter. Deltagare får möjlighet att träffa människor från andra länder, andra delar av världen. Här skapas möjligheter inte bara för språkligt lärande utan också för vänskap. Detta är något som understryks i flera av intervjuerna. Fler-talet deltagare säger sig uppskatta den sociala samvaron. De aktiviteter som anordnas beskrivs inte bara som lärorik utan också som rolig.

Jag har skaffat vänner och det är jätteroligt när man kommer till skolan. Man frågar varandra: ”Vad har du gjort?” ”Har du gjort läxan?” Vi hjälps åt. [...] Vi översätter till varandra och sedan gör vi det till meningar och vi frågar varandra (Deltagare 8).

Det som här beskrivs som ett viktigt inslag i lärandet, det som gör lärandet både roligt och stimulerande, är just den sociala dimensionen: att lärandet är kollektivt.

Inte enbart individuellt. Att lärandet sker genom en kollektiv process där deltagarna, tillsammans med ledarna, lär tillsammans. På ett liknande sätt beskriver en annan deltagare värdet av att bedriva praktiskt arbete i grupp.

Undervisningen är bra, men jag tror alltså att det måste vara någon typ av aktivitet, alltså praktiskt inriktat. Så att man gör sånt i grupper. [...] Till exempel, det kan vara de nya orden, så att man jobbar i grupp med dem (Deltagare 7).

Samtidigt som verksamheten beskrivs som värdefull just som en social plats, en plats som gör det möjligt att umgås, träffa andra människor och skapa kontakter, så är det en sak som återkommande lyfts fram som en brist – kontakterna med ”svenskar”, eller snarare avsaknaden av sådana kontakter. Deltagarna beskriver det visserligen som mycket värdefullt att skapa kontakter med människor från olika delar av världen, men saknar ändå möjligheter att skapa kontakter med människor som är födda och uppvuxna i Sverige. Låt oss ge två talande exempel, hämtade från två olika intervjuer:

**Deltagare 6:** Vi skulle tycka om att lära känna svenskar, fara hem till dem och kunna prata med dem.

**Deltagare 7:** Vi behöver en svensk kompis [...] det är bättre än lektion eller andra.

Budskapet är tydligt i samtalet mellan dessa båda kvinnor: Om deltagarna lärde känna ”svenskar” så skulle förutsättningarna för att lära sig det svenska språket vara långt mycket bättre. Att umgås med ”svenskar” skulle vara den bästa lektionen av alla. Nu är bara problemet det att det tycks vara så evinnerligt svårt att lära känna dessa ”svenskar”. I den andra intervjun beskriver en annan kvinna svårigheterna med att få kontakt med ”svenskar” på följande sätt:

**Deltagare 8:** Jag känner inga svenskar. Och jag anser att svenskarnas dörrar är stängd. Så att jag känner inte ens min granne. Ja det är så att jag har ju lärt känna mina lärare och förutom att säga ”Hej” när man råkar träffa någon på stan så ... Folk är ... Svenskarna är väl mer instängda kan man säga. Så jag har inte lärt känna några svenskar.

**Intervjuare:** Men du skulle vilja lära känna svenskar?

**Deltagare 8:** Ja, det skulle jag vilja. Men det verkar svårt i och med att vi ... I mitt hemland så man lär känna sina grannar och jag kan fråga grannen om

salt eller socker och det man behöver, så att ... Men här verkar det vara svårt, att grannarna inte kommunicerar.

**Intervjuare:** Vad tror du skulle hända om du ringde på hos grannen och frågade om du kan låna lite socker?

**Deltagare 8:** Om det hade varit somaliska grannar. Men jag har inte försökt ringa på svenska grannar.

Deltagaren uttrycker en stark vilja att skapa kontakter, men beskriver samtidigt en påtaglig frustration över att varken kunna eller veta hur detta konkret skulle gå till. Visserligen kan språket vara en barriär, något som gör det svårt att kommunicera. Men samtidigt beskrivs här ett annat problem, som också återkommer i andra intervjuer, nämligen det som beskrivs som en slags slutenhet i det svenska samhället. Deltagaren beskriver metaforiskt detta problem i termer av stängda dörrar. Även om deltagaren möter ”svenska” grannar så beskrivs de oftast som instängda och som svåra att få kontakt med. Denna situation beskrivs i jämförelse med hemlandet, där det är lättare att få kontakt med grannar. Svårigheten att skapa kontakt tycks närmast oöverstiglig. Samtidigt framkommer det att deltagaren aldrig försökt ringa på grannarnas stängda dörrar. När hon får frågan om vad hon tror skulle hända om hon trots allt ringde på dörren småskrattar hon, vilket ger intrycket av att frågan i sig upplevs som naivt ställd. Det är som om hon helt enkelt gett upp tanken på att söka kontakt, eftersom det ändå inte är lönt.

## Relation till andra utbildningssammanhang

Flera av deltagarna berättar om att de har erfarenheter av att delta i andra utbildningssammanhang, inte minst med inriktning mot språkligt lärande. I ljuset av dessa erfarenheter beskrivs Sensus verksamhet återigen som en värdefull plats. En av de deltagare som har tidigare erfarenhet av att studera vid sfi gör följande jämförelse, där Sensus framstår i en mycket mer positiv dager.

Läraren undervisar och pratar på ett sätt så att man hänger med. Det är väldigt bra. [...] Jag tycker det är lättare jämfört med sfi. På sfi är det mycket grammatik. Jag tycker det är svårare. [...] Här tycker jag de anstränger sig mer och berättar på ett sätt eller undervisa på ett sätt så att elever förstår. Och med olika medel och väldigt tydligt. Men där är inte så ... det är inte djupgående eller ingående. [...] Här fokuserar lärarna mycket och det vardagliga. Alltså det dagliga, det som man har användning av varje dag. Och man lägger fokus på det och försöka lära ut till elever. Men där [sfi] är det mer komplicerat (Deltagare 9).



Återigen beskrivs Sensus som en plats för lärande som sätter fokus på det vardagliga, det som är användbart i det dagliga livet. Liksom andra deltagare uttrycks det att språket sätts in i ett sammanhang vilket skapar en helhet, något som tycks saknas på sfi, där fokus snarare ligger på språket i sig. I kontrast till denna typ av lärande beskrivs just sfi som inriktat på en typ av lärande som är mycket svårare, framför allt därför att det har mer fokus på grammatik. Inte minst återkommer sådana beskrivningar av meningsfullhet och uppskattning av Sensus verksamhet bland de deltagare med kortare studietid och begränsade erfarenhet av tidigare studier, ett tema som vi återkommer till längre fram.

När det gäller just jämförelsen med sfi så är det flera deltagare som beskriver Sensus som en framgångsrik verksamhet med avseende på att den får fler deltagare att klara studierna vid sfi, något som bland annat påtalas av en deltagare.

Det är många elever som har gått på Sensus när de inte haft uppehållstillstånd. Men så fort de fick uppehållstillstånd slutade de och började på sfi. Och när de började på sfi började de på en hög nivå, C och D. Det är jättebra att de har fått det de behöver i grunden (Deltagare 4).

Vi kan inte med säkerhet bekräfta att den bedömning som här görs är helt korrekt, det vill säga att de deltagare som efter att ha fått uppehållstillstånd och fortsätter sina studier på sfi har kunnat påbörja studier på en högre nivå än de som tidigare inte har deltagit i just Sensus verksamhet. Vad vi däremot kan notera är att liknande bedömning har gjorts också i en annan studie, där vi närmare har undersökt de insatser som bedrivits inom ramen för Svenska från dag 1 arrangerat av ABF. Även i denna studie ger deltagare uttryck för att de deltagare som tidigare tagit del av den studiecirkelverksamhet som arrangerats inom ramen för Svenska från dag 1 har goda förutsättningar för att senare klara studierna på sfi, jämfört med de som inte tagit del av sådan verksamhet (jfr Fejes m.fl. 2018a).

Flera av deltagarna ger uttryck för att de önskar fler aktiviteter per vecka än de två tillfällen i veckan som erbjuds. Detta önskemål om fler tillfällen framförs inte minst i ett samtal mellan två av deltagarna, där den ena av dem säger:

Det är jätte-lite tid, eftersom så fort man kommer igång att prata så tar det slut och då måste man vänta länge innan nästa gång. Och så glömmer man (Deltagare 6).

Av just denna anledning berättar flera deltagare att de även brukar delta i andra verksamheter, exempelvis språkgrupper som arrangeras på ABF, så ofta som de nu har möjlighet till det. ”Ja, eftersom vi försöker att lära oss språket. Vi gör vårt bästa”, säger den andra av dem (Deltagare 7). När samma deltagare fortsätter framgår dock att förutsättningarna för att faktiskt lära sig språket är mycket svåra. ”Men det är inte till någon nytta, eftersom hjärnan inte hänger med. Jag vet inte om vi har gått igenom så mycket svårigheter i livet som gör det omöjligt” (Deltagare 7). Samtidigt som verksamheten uppenbart är uppskattad och ses som värdefull, som en plats där det är möjligt att både lära sig språket och att umgås, ger deltagaren uttryck för stora svårigheter och rent av uppgivenhet inför det nya språket.

### Olika förutsättningar och planer inför framtiden

Av de intervjuer som vi har genomfört framgår på ett tydligt sätt att deltagarnas förutsättningar för att lära sig språket är mycket olika. Vi har här framför allt kunnat se en skiljelinje mellan de deltagare som är yngre och de som är jämförelsevis något äldre. Bland de som är något äldre är det flera som likt deltagaren ovan beskriver traumatiska upplevelser och erfarenheter, som på olika sätt gör det svårt att koncentrera sig och därför också att lära sig språket. Dessa olika förutsättningar formar i sin tur deltagarnas syn på och planer inför framtiden.

Låt oss återgå till samtalet med de båda deltagare vi berörde i föregående avsnitt, som på ett tydligt sätt illustrerar de förutsättningar som beskrivs av de deltagare som är något äldre. Båda är kvinnor i femtioårsåldern och födda i Afghanistan. De kom båda som ensamstående tillsammans med sina barn till Sverige, 2013 respektive 2015. Båda hade vid tidpunkten för intervjun permanent uppehållstillstånd. Kvinnorna lärde känna varandra på sfi, där de studerat under sammanlagt tre år, och är idag bästa vänner. Förutom studierna på sfi har de båda mycket begränsad skolbakgrund. Kvinnorna beskriver tiden på sfi och hur det kom sig att de hamnade på Sensus på följande sätt.

**Deltagare 6:** Förut så studerade vi på sfi, men eftersom vår tid att studera där gick ut så kunde vi få ta det här på Sensus, för att inte glömma det vi hade lärt oss.

**Deltagare 7:** Tyvärr. Precis när höll på att komma igång, kunna göra framsteg så sa de alltså att tiden är ute, och då måste vi sluta där. [...] De sa att det är många flyktingar, och det var ... och jag hade inte studerat så mycket förut. Därför tog det tid. Ja, för oss som är i en viss ålder, det är för lite tid.

Kvinnorna beskriver förutsättningarna för att lära sig svenska som svåra, på grund av deras studiebakgrund och deras ålder. De beskriver att det är lätt att glömma och att det tar lång tid att lära sig. På frågan om vad kvinnorna tror att de gör om fem år äger följande samtal rum, som vi vill återge i dess helhet eftersom samtalet på ett tydligt sätt illustrerar ett sätt att tala om framtiden som återkommer i intervjuerna:

**Deltagare 7:** Alltså, jag som inte kan så mycket svenska gör att jag inte kan föreställa mig vad jag gör om fem år.

**Deltagare 6:** För varje jobb, för vilket yrke som helst krävs det kan ska kunna svenska.

**Deltagare 7:** Jag tänker på barnens framtid. Jag tänker att för min del är det över just med tanke på åldern.

**Deltagare 6:** Jag tänker att jag ska lära mig mer svenska för att min framtid ska bli bättre. Jag tänker på en ateljé eller någonstans att sy. [...] Men det är språket som fattas. [...] Då måste man lära sig mer svenska för att kunna komma igång lite fortare.

**Intervjuare:** Varför behöver du kunna svenska som sömmerska?

**Deltagare 6:** Jo, att man ska kunna presentera sig för att folk ska lära känna och veta. Man kan visa vad man kan och på det sättet vara i dialog och kunna öppna egen butik eller ... vad heter det affär, och jobba där.

I samtalet har den ena av kvinnorna svårt att prata eller ens tänka om framtiden, åtminstone för egen del (Deltagare 7). I hennes fall är det framför allt hennes kunskaper i det svenska språket som tycks göra det svårt att föreställa sig hur framtiden kan komma att se ut. I fokus för hennes tänkande om framtiden står därför först och främst hennes barn och deras framtid. Som hon beskriver det är det nämligen barnen som är framtiden eftersom hennes egen framtid mer eller mindre är över, med tanke på hennes ålder. I samtalet tar också den andra av kvinnorna fasta på språkets betydelse för både nuet och framtiden, men för hennes del tycks framtiden lättare att gestalta sig (Deltagare 6). Språket beskrivs som det främsta medlet för att skapa framtiden. När hon pratar om framtiden riktar hon först och främst uppmärksamhet mot arbete och specifikt mot ett tänkt framtida yrke som sömmerska. Men, förutsättningen för att kunna realisera denna yrkesplan är, som hon ser det, att lära sig tillräckligt bra svenska.

Viljan att arbeta

Viljan att hitta ett arbete för att på så sätt kunna försörja sig själv och sin familj är genomgående mycket stark bland deltagarna. Lika stark är den frustration som deltagarna ger uttryck för över ovissheten om vad som kommer att hända i framtiden och över att inte ha möjlighet att faktiskt kunna vara självförsörjande genom att arbeta.

Viljan att arbeta och försörja sig själv och sin familj uttrycks illustreras i citatet nedan. Deltagaren, en man, berättar att familjen just fått sitt första avslag på ansökan om uppehållstillstånd, något som har skapat stor oro i familjen, vilket i sin tur har påverkat koncentrationen på ett mycket negativt sätt.

Om jag lyckas få uppehållstillstånd här i Sverige vill jag gärna jobba och jag är inte så ung längre. Men jag ser mig, om jag får stanna kvar här, om fyra fem år så går jag till jobbet, jag försöker skaffa något jobb och någon bostad, ordentlig bostad. Och jag vill inte få bidrag från någonstans, från Migrationsverket och någonstans. Jag vill försörja min familj själv (Deltagare 2).

Den allra största önskan som deltagaren uttrycker är att han tillsammans med sin familj ska få uppehållstillstånd, att barnen ska kunna ”ha det bästa, precis som alla andra barn”, att de ska kunna fortsätta att studera, få jobb och kunna försörja sig själva. Han uttrycker med emfas en vilja att arbeta och att inte leva på bidrag, vare sig från Migrationsverket eller någon annanstans ifrån.

En annan deltagare som kommit till Sverige med sin familj och som saknar uppehållstillstånd beskriver också hur hon längtar efter att hitta ett arbete.

Jag hade velat arbeta. Jag tycker om att läsa, men jag vill samtidigt också arbeta. Jobb är jättebra, för det gör att man håller sig frisk (Deltagare 5).

Men den väg till ett framtida arbete som hon beskriver tycks kantad av svårigheter. Deltagaren berättar att hon gärna vill lära sig svenska och att hon verkligen uppskattar Sensus verksamhet eftersom den ger möjlighet till detta: ”Jag blir så glad när jag kommer till skolan. Jag är så överlycklig när jag kommer. [...] Jag vill så gärna lära mig”. Samtidigt ger hon uttryck för att det är mycket svårt för henne att kunna koncentrera sig.

Jag är jätteledsen att jag inte kan lära mig som jag borde, att jag är så glömsk av mig. [...] Alltså, jag tänker mycket på det som har hänt, det påverkar mig mycket. Jag blir påmind om det hela tiden. [...] Jag har varit en väldigt social kvinna. Jag tycker om att vara social, vara med. Men allt som hänt mig gör att jag blir påverkad (Deltagare 5).

Deltagaren beskriver hur hennes liv och den hon är har förändrats. Som hon beskriver det var hon tidigare social och uppskattade mycket att umgås med vänner och bekanta, medan hon idag har svårt att minnas och att ägna uppmärksamhet åt studierna. Hon säger att hennes tankar upptas av de negativa saker som hänt i hennes liv, som hon hela tiden blir påmind om. Dessa svårigheter när det gäller att finna tid och ro att rikta sin koncentration mot studier omtalas gång på gång av de deltagare som kommit till Sverige i något högre ålder.

### Studier för framtiden

Dessa berättelser om villkoren för att ägna sig åt studier och att tänka om framtiden är annorlunda, jämfört med de berättelser som vi tagit del av i intervjuer med de deltagare som kommit till Sverige i något yngre ålder. Bland dessa deltagare finns det de som i intervjuerna ger uttryck för tämligen konkreta planer inför framtiden, med siktet inställt på specifika framtida yrken. Men det finns också deltagare som har en mer vag uppfattning om framtiden och vad den har att utvisa. Flertalet beskriver dock studier som ett viktigt steg på vägen mot framtiden.

Detta gäller även för de deltagare som saknar uppehållstillstånd, för vilka framtiden ter sig som lika oviss som för de något äldre deltagare som också saknar uppehållstillstånd. En av de deltagare som saknar uppehållstillstånd är Deltagare 4, en kvinna i trettioårsåldern som kom ensam till Sverige och som tidigare studerat ekonomi på universitetsnivå. När hon tänker om framtiden så lyfter hon framför allt fram uppehållstillstånd och fortsatta studier.

Jag önskar att om jag kan bli färdig med språket och kanske jag får mitt uppehållstillstånd och kan jag fortsätta mina studier (Deltagare 4).

Hennes förhoppning är att hon om fem år ska vara klar med sina universitetsstudier och därefter påbörjat sitt framtida yrke som sjuksköterska. Hennes tidigare studier vid universitet har gjort henne bekant med högre utbildning och i hennes planer inför framtiden ingår fortsatta studier som ett steg på vägen att realisera sina drömmar om att hitta ett yrke.

Även Deltagare 9 ser studier som viktiga inför framtiden, även om framtiden för hennes del inte är lika tydligt utstakad. Även hon är en kvinna i trettioårsåldern. Till skillnad från Deltagare 4 har hon dock två yngre barn och saknar tidigare skolbakgrund från Afghanistan, men hon har uppehållstillstånd. Hon berättar att det varit hennes största önskan att få gå i skolan, men att detta inte varit möjligt i hennes tidigare hemland. I Sverige ser hon utbildning som ett viktigt led i att skapa sig en framtid, för både sig själv och sina barn. Hon berättar att hon ägnar mycket tid åt sina studier, som hon bedriver på både sfi och Sensus. Hon ser studierna som nödvändiga för att hon så snart som möjligt ska kunna hitta ett arbete och försörja sig själv och sina barn:

Lära mig läsa och skriva. För jag har aldrig i livet gått i skolan. Första gången jag tog pennan i handen var när jag började på sfi. [...] Det är två anledningar till varför jag läser så intensivt. Det första är att lära mig svenska språket och det andra är att stå på egna ben så fort som möjligt. Med egna ben så menar jag hitta jobb och egen försörjning (Deltagare 9).

Hon berättar att hon tidigare haft praktik i ett skolkök, där hon också jobbat extra ibland. Hon säger att hon verkligen uppskattade praktiken, men att hon valde att inte jobba extra, utan att istället fokusera på språkstudierna. Detta eftersom hon ser språket som en förutsättning för att kunna etablera sig i arbetslivet.

Chefen där var jättenöjd med min insats. Och har många gånger bett mig komma tillbaka och jobba, men jag har tackat nej till det, för jag tänker att jag måste i första hand fokusera på språket så att jag kan ... så att jag förstår när jag är på en arbetsplats (Deltagare 9).

En bidragande orsak till hennes motivation till att delta i studier på både sfi och Sensus är de erfarenheter som hon gjorde av att arbeta i skolans kök:

Till exempel skickade de mat till en annan skola som också låg i [den aktuella kommunen]. Och då var man tvungen att skriva på matförpackningen, något som jag inte klarade av. Jag kan inte skriva, och det var väldigt svårt för mig, nästan förnedrande att jag inte kunde skriva. Jag lyckades inte lära mig skriva, men jag lärde mig det praktiska, alltså jag lärde mig arbetsuppgifterna, jag lärde mig namnen på olika maträtter (Deltagare 9).

Under praktiktiden gick det upp för henne hur svårt det kan vara att utföra ett arbete om du inte kan skriva. Hon upplevde det som förnedrande att inte klara av att varken skriva eller att lära sig skriva, även om det är möjligt att lära sig att praktiskt klara av de arbetsuppgifter som ska utföras.

Trots att det bland deltagarna finns variationer och olika förutsättningar när det gäller att delta i studier och att lära sig språket så är det ändå tydligt att Sensus verksamhet i det stora hela upplevs som en både viktig och meningsfull plats – en plats som gör det möjligt att använda språket, men också att träffas och umgås, att bryta isolering och negativa tankar, som annars lätt gör sig påmind, att tänka om framtiden, även om samtiden kan te sig både svår och oviss.

## Avslutande diskussion

Vi har i denna rapport riktat uppmärksamhet mot ett par av de många insatser som gjorts i folkbildningens regi, i syfte att bidra till inkludering av nyanlända i spåren av 2015 års flyktingsituation i Sverige och Europa. Dessa insatser, om än till stor del initierade ”underifrån”, var ett led i regeringens bredare ambition att finna vägar för att möta ett ökat antal asylsökande, först och främst från det krigshärjade Syrien. Studieförbunden som finns representerade i landets samtliga kommuner kunde i denna situation snabbt bygga upp en verksamhet på ett sätt som sannolikt inte skulle vara möjligt att göra för myndigheterna.

I rapporten riktas särskild uppmärksamhet mot den verksamhet kring språk-introduktion som genomförts i studieförbundet Sensus regi, inom ramen för projektet #fokus. Vår ambition är att med rapporten skapa fördjupad förståelse för dessa verksamheter och deras potential att bidra till migranternas sociala inkludering. Hur ser verksamhets- och cirkelledare på sin verksamhet och dess potential att bidra till migranternas sociala inkludering? Hur ser deltagarna själva på sina studier, dess funktion och roll här och nu, och inför framtiden?

Vi har i vår studie av Sensus verksamhet kring språkin introduktion kunnat se hur det bland verksamhets- och cirkelledare finns en uttalad vilja att bidra till språkligt lärande bland migranter, som ett medel för att de ska kunna inkludera sig i det svenska samhället. Deltagarna möts med respekt och erkännande. Sådan vilja och bemötande tar bland annat utgångspunkt i folkbildningens tradition och allmänna ambitioner, med grund i principer om fritt och frivilligt lärande, samt dialog och jämlikhet. Folkbildningstraditionen ses som särskilt betydelsefull för just migranter, som i egenskap av att vara nya i landet anses behöva ta del av dessa traditioner för att bli del av en bredare samhällsgemenskap, eftersom traditionen är en viktig del av det svenska samhället

Sensus verksamhet uppskattas också och ses som mycket meningsfull av deltagarna – framför allt uppskattas cirkelledarna, som vissa av deltagarna beskriver som vän och familjemedlem. Språkin introduktionen beskrivs som en värdefull plats, inte bara för språkligt lärande utan också för socialt umgänge. Bland deltagarna framträder en genomgående stark vilja att lära sig språket. Språket ses som det främsta medlet för att etablera sig i samhället. Språket beskrivs metaforiskt som en nyckel till samhället, en tanke som också förmedlats av cirkelledare. Givet denna betoning av språket är det måhända inte särskilt märkligt att deltagare också ger uttryck för en stark vilja att lära sig språket, något annat vore knappast möjligt (se även Fejes m.fl. 2018a, 2018b).



Men samtidigt är det viktigt att se till de förutsättningar som deltagare har att faktiskt lära sig språket och om det finns andra sätt att etablera sig i samhället utan att lära sig språket. Deltagarna ger samfällt uttryck för svårigheterna att komma i kontakt med ”svenskar” och att hitta tillfällen att få träna språket. Många efterfrågar fler tillfällen att träffa ”svenskar”. Flera av deltagarna uttrycker dock, utifrån tidigare försök, viss uppgivenhet över utsikterna för att lyckas med detta.

Förutsättningarna för lärande är mycket olika för deltagarna – inte minst beroende på studiebakgrund och ålder. För de som är äldre kan det vara en helt annan sak att motivera sig till att lära sig språket och se framför sig en fortsatt utbildningsbana i Sverige, än det är för de som är yngre. Men förutsättningarna för att lära sig språket kan även handla om tillgång till busskort och familjesituationen, som kan skilja sig påtagligt bland deltagarna.

Många deltagare befinner sig i en svår livssituation, som på olika sätt skapar osäkerhet och därmed behov av att komma in i ett sammanhang där de blir sedda och lyssnade på. Sensus är för de allra flesta just ett sådant sammanhang – en plats där de ges möjlighet att träna språket, men också etablera kontakter. De aktiviteter som arrangeras av Sensus är uppskattade, vilket inte minst blir synligt när deltagare efterfrågar fler tillfällen per vecka. Flera säger sig också ta del av andra aktiviteter för språklig lärande, exempelvis i regi av ABF och sfi. Men i relation till sfi beskrivs Sensus som en plats som erbjuder en annan typ av lärande, som sätter in språket i ett större sammanhang och inte bara handlar om grammatik.

Samtidigt skapar deltagarnas olika förutsättningar en rad utmaningar som cirkelledare behöver hantera i arbetet med språkintröskning. Deltagarnas varierande studiebakgrund är en särskilt stor utmaning, inte minst det faktum att många av deltagarna är analfabeter. Detta gör arbetet tidvis mycket slitsamt. Arbetet underlättas inte heller av att cirkelledarna saknar lärarbakgrund liksom erfarenhet av tidigare arbete inom studieförbund. Flera cirkelledare beskriver här hur de tampas med att lära sig att lära andra språket genom att bedriva undervisning – *learning by doing*. Stor kreativitet påvisas när det gäller att hitta lämpliga sätt att hantera situationen – att lära sig lära andra.

Vi har i vår studie kunnat se en spänning mellan å ena sidan folkbildningens tradition och å andra sidan undervisningens upplägg och genomförande samt deltagarnas förväntningar. Å ena sidan finns en stark, återkommande vilja hos verksamhets- och cirkelledare att genomföra undervisning enligt folkbildningens ideal om dialog. Å

andra sidan finns det bland deltagarna förväntningar som går i en annan riktning. De förväntar sig mer traditionell skolliknande undervisning, där cirkelledaren är ledare av mer traditionellt snitt. Från verksamhetens sida ses det därmed som viktigt att skola in migranter i folkbildningens tradition – nu och inför framtiden. Trots denna ambition har vi kunnat se en rad konkreta illustrationer av hur undervisningen genomförs i mer skolliknande former, där cirkelledaren är relativt hårt styrande och där verksamheten organiseras genom tydliga avgränsningar. Sådana avgränsningar handlar bland annat om den mellan undervisning och socialt stöd, och den mellan arbete och fritid. Sådana avgränsningar görs bland annat med grund i en bedömning om att det inte går att möta alla deltagarnas behov, utan att som cirkelledare samtidigt riskera att bränna ut sig. Dilemman av sådant slag känns igen även från andra sammanhang, inom folkbildningen såväl som inom andra delar av det civila samhället (jfr Fejes m.fl. 2018a). En viss motsättning framträder här mellan folkbildningens principer om det fria och frivilliga, med dialogen i centrum, och en mer professionell yrkeslogik.

## Folkbildningens potential

Vilken är då folkbildningens potential – och vilka utmaningar finns mot att den ska kunna realiseras? Folkbildningen har möjlighet att mobilisera en rad olika resurser – för att skapa mervärden som annars inte skulle vara möjliga att skapa. Grunden för att skapa detta mervärde är ett upparbetat förtroendekapital som gjort det möjligt att ta del av finansiering specifikt avsedd för språk- och samhällsintroduktion riktade mot nyanlända (jfr Mešić m.fl. 2019). Denna finansiering ger samtidigt utrymme för folkbildningens organisationer att utforma verksamhet förhållandevis fritt från statlig inblandning, ”uppifrån”. Folkbildningen har även kunnat mobilisera upp-arbetade kontakter med samarbetsorganisationer, inte minst inom kyrkan, men också andra frivilligorganisationer, för att bygga upp verksamheten och för att hänvisa deltagarna till lämpligt stöd. Mobiliseringen handlar inte minst om kraften i ledarnas egna engagemang, som visat sig vara en nog så viktig drivkraft inom Sensus liksom bland andra delar av folkbildningens organisationer. Inte minst under den första tiden, då verksamheten kring språkintröduktion initierades. Med tiden har dock det initiala engagemanget behövt styras mer och mer, genom olika gränsdragningar, för att inte riskera att brinna ut.

Folkbildningens ideal och löften är hur som helst fortsatt mycket viktiga, kanske viktigare än på länge, i en tid som allt mer kommit att domineras av en restriktiv migrations- och integrationspolitik (Dahlstedt & Olson 2019). Ett starkt ledmotiv i senare års politiska debatt är ett romantiserande tillbakablickande, där sökande efter

svar på komplexa utmaningar i samtiden riktas bakåt i tiden, inte sällan med en nostalgisk blick. Som om det var bättre förr. Som om gårdagen skulle erbjuda rimliga svar på samtidens utmaningar. Som om framtiden kan mötas med gårdagens lösningar. I detta politiska klimat har tonläget skärpts, med allt starkare krav på anpassning, och stängda gränser (Herz & Lalander 2019). En av de frågor som varit uppe till politisk diskussion är införande av språkrav, krav på språkkunskaper för erhållande av svenskt medborgarskap. I detta sammanhang närs – i Sverige liksom i övriga nordiska länder – myter om den rena nationen, till synes obesudlad av omgivningens kaosartade, hotfulla krafter (Keskinen m.fl. 2019). Sådana renhets-myter står i bjärt kontrast inte bara till folkbildningens utan även till demokratins ideal.

I en sådan tid är folkbildningens ideal om jämlikhet och öppenhet särskilt viktiga, där medlemskap i samhällets gemenskap ses som något mer än krav och plikt. Medlemskap handlar dessutom, eller kanske framför allt, om rättigheter och ömsesidig respekt. Enligt folkbildningens ideal förutsätter medlemskap i samhällets gemenskap gränsöverskridande, men samtidigt gemenskapande samtal mellan jämlikar. Detta ideal är en påminnelse om att drömmar om framtiden måste byggas här och nu. Dessa drömmar om framtiden måste byggas gemensamt, med grund i nuet, snarare än i ett nostalgiskt förflutet, som bygger på exkludering snarare än inkludering. I detta ljus kan Sensus, liksom andra delar av folkbildningen, ses som konkreta platser för hur samhället i stort kunde gestaltas, som platser för inkludering, där gemensamma drömmar kan bli till – en plats som möjligen inte finns, men som likväl kunde finnas.

## Referenser

Abrahamsson, N. & Bylund, E. (2012). Andraspråksinläring och förstaspråksutveckling i en andraspråkskontext. I: Hyltenstam, K., Axelsson, M. & Lindberg, I. (red.) *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Ahlgren, K. (2014). *Narrativa identiteter och levande metaforer i ett andraspråksperspektiv*. Stockholm: Stockholms universitet.

Aldén, L., Hammarstedt, M. & Neuman, E. (2015) Ethnic segregation, tipping behaviour, and native residential mobility. *International Migration Review*, 49(1), 36-69.

Behtoui, A. & Olsson, E. 2014. The performance of early age migrants in education and the labour market: A comparison of Bosnia Herzegovinians, Chileans and Somalis in Sweden. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(5), 778-795.

Bevelander, P. & Spång, M. (red.) (2017). *Valdeltagande och representation*. Stockholm: Delmi.

Boréus, K. & Mörkenstam, U. (2010). *Spjälorna i buren: En arbetsplatsstudie av ojämlikhet mellan kvinnor och män, invandrade och infödda*. Lund: Studentlitteratur.

Carlsson, M. (2002). *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Colliander, H. (2018a). *Being and becoming a teacher in initial literacy and second language education for adults*. Linköping: Linköpings universitet.

Colliander, H. (2018b). The experienced newcomer: The (trans)forming of professional teacher identity in a new landscape of practices. *Teaching and Teacher Education*, 69, 168-176.

Dahlstedt, M. & Ekholm, D. (2018). Den sociala exkluderingens mekanismer. I: Dahlstedt, M. (red.) *Förortsdrömmar: Ungdomar, utanförskap och viljan till inkludering*. Linköping: Linköping University Press.

Dahlstedt, M. & Hertzberg, F (red.) (2005). *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*. SOU 2005:112. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.

Dahlstedt, M. & Neergaard, A. (2016). Crisis of solidarity? Changing welfare and migration regimes in Sweden. *Critical Sociology*, DOI: 10.1177/0896920516675204.

Dahlstedt, Magnus & Olson, Maria (2019) *Utbildning, demokrati, medborgarskap*. Andra reviderade upplagan. Malmö: Gleerups.

Delanty, G. (2002). *Medborgarskap i globaliseringens tid*. Lund: Studentlitteratur.

Diesen, C. (2005). *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och kultur.

Fejes, A., Dahlstedt, M., Mesic, N., & Nyström, S. (2018a). *Svenska(r) från dag 1: En studie av ABF:s arbete med asylsökande*. Stockholm: ABF.

Fejes, A., Aman, R., Dahlstedt, M., Gruber, S., & Nyström, S. (2018b). *Introduktion på svenska: Om språkinträdning för nyanlända på gymnasieskola och folkhögskola*. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Fejes, A., Dahlstedt, M., Olson, M; & Sandberg, F. (2018c). *Medborgarskap och utbildning för vuxna: Om komvux, folkhögskola och medborgarskapandets praktiker*. Lund: Studentlitteratur.

Folkbildningsrådet (2017). *Folkbildning med asylsökande 2016: Svenska från dag 1 och vardagsvenska i studieförbund och folkhögskolor*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Folkbildningsrådet (2019) *Folkbildning med asylsökande 2018: Svenska från dag 1 och Vardagsvenska i studieförbund och folkhögskolor*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Gruber, S. (2007). *Skolan gör skillnad: Etnicitet och institutionell praktik*. Linköping: Linköpings universitet.

Hagström, M. (2018). *Raka spår, sidospår, stopp: Vägen genom gymnasieskolans språkinträdning som ung och ny i Sverige*. Linköping: Linköpings universitet.

Herz, M. & Lalander, P. (2019). *Rörelser, gränser och liv: Att lyssna till de unga som kom*. Lund: Studentlitteratur.

Keskinen, S., Skaptadottir, U. D. & Toivanen, M. (red.) (2019). *Undoing homogeneity: Migration, difference and the politics of solidarity*. London: Routledge.

Lindberg, I. & Sandwall, K. (2017). Conflicting agendas in Swedish adult second language education. I: Kerfoot, C. & Hyltenstam, K. (red.) *Entangled discourses: South-North orders of visibility*. London: Routledge.

Lindell, E., Righard, E. & Lejhall, J. (2017). *Studiemotiverande folkbügscolekurs: Perspektiv på folkbildning som arbetsmarknadsätgärd*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Lister, R. (2002). A politics of recognition and respect: Involving people with experience of poverty in decision making that affects their lives. *Social Policy & Society*, 1(1), 37-46.

Lister, R. (2007). *Gendering citizenship in Western Europe: New challenges for citizenship research in a cross-national context*. Bristol: Policy.

Marshall, T. H. (1991/1950) Medborgarskap och klass. I: Hansson, S. O. & Hermansson, J. (red.) *Idéer om reformism*. Stockholm: Tiden.

Mešić, N., Dahlstedt, M., Nyström, S. & Fejes, A. (2019). Use-values for inclusion: Mobilizing resources in popular education for newly arrived refugees in Sweden. *Social Inclusion*, 7(2), 85-95.

Ngeh, J. (2011). *Conflict, marginalisation and transformation: African migrants in Sweden*. Umeå: Umeå universitet.

Nordvall, H., Pastuhov, A. & Osman, A. (2018). *Folkbildning av och för migranter: En lokal studie av deltagarmönster och meningskapande inom ABFs verksamhet för målgruppen invandrare*. Stockholm: ABF.

Norton, B. (2013). *Identity and language learning: Extending the conversation*. Bristol: Multilingual Matters.

Regeringskansliet (2017). *Prop. 2017/18:1. Regeringens budget 2018. Utgiftsområde 17, kultur, medier, trossamfund och fritid*. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringskansliet (2014). *Prop. 2013/14:172. Allas kunskap – allas bildning*. Stockholm: Regeringskansliet.

Rydell, M. (2018a). *Constructions of language competence: Sociolinguistic perspectives on assessing second language interactions in basic adult education*. Stockholm: Stockholms universitet.

Rydell, M. (2018b). Being 'a competent language user' in a world of Others: Adult migrants' perceptions and constructions of communicative competence. *Linguistics and Education*, 45, 101-109.

Schierup, C-U., Hansen, P. & Castles, S. (2006) *Migration, citizenship and the European welfare state: A European dilemma*. Oxford: Oxford University Press.

Sharif, H. (2017). "Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt": Nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning. Uppsala: Uppsala universitet.

Simpson, J. & Whiteside, A. (2015). *Adult language education and migration: Challenging agendas in policy and practice*. London/New York: Routledge.

Skolforskningsinstitutet (2019). *Individanpassad vuxenutbildning – med fokus på digitala verktyg*. Systematisk översikt 2019:03. Solna: Skolforskningsinstitutet.

Studieförbunden (2016). *Svenska från dag 1: En dokumentation av de tio studieförbundens verksamhet med asylsökande och på asylboenden*. Stockholm: Studieförbunden.

Vesterberg, V. (2016). *Ethnicizing employability: Governing the unemployed in labour market projects in Sweden*. Linköping: Linköpings universitet.

Yuval-Davis, N. (2011). *The politics of belonging: Intersectional contestations*. London: Sage.

Zahrison, M. (2014). *Invisible voices: Understanding the sociocultural influences on adult migrants' second language learning and communicative interaction*. Malmö: Malmö universitet.

I denna rapport riktas uppmärksamhet mot ett par av de många insatser som gjorts i folkbildningens regi, i syfte att bidra till inkludering av nyanlända i spåren av 2015 års flyktingsituation i Sverige och Europa. Dessa insatser, om än till stor del initierade "underifrån", var ett led i regeringens bredare ambition att finna vägar för att möta ett ökat antal asylsökande, först och främst från det krigshärjade Syrien. Studieförbunden som finns representerade i landets samtliga kommuner, kunde snabbt bygga upp en verksamhet på ett sätt som sannolikt inte skulle vara möjligt att göra för myndigheterna. I rapporten riktas särskild uppmärksamhet mot den verksamhet kring språkintröduktion som genomförts i studieförbundet Sensus regi. Vår ambition är att med rapporten skapa fördjupad förståelse för dessa verksamheter och deras potential att bidra till migranternas sociala inkludering.

Författarna till rapporten är samtliga verksamma vid Linköpings universitet, vid avdelningarna för Socialt arbete respektive Pedagogik och vuxnas lärande.

